

MINISTERSTWO OŚWIATY I SZKOLNICTWA WYŻSZEGO

PROGRAM NAUCZANIA
TECHNIKUM I LICEUM ZAWODOWEGO

HISTORIA

KLASY I—III

WARSZAWA 1971

WYDAWSTWA WYDZIAŁU WYDAWNICTW SZKOLNYCH

PL
Z-8

(1,71)

LEHRPLÄNE

Lehrprogramm der techn. Oberschulen
und der Berufsoberschulen

"GESCHICHTE"

Kl. 1-3

Warschau 1971

Georg-Eckert-Institut BS78

1 064 937 9

PL
Z-8(1,71)+1
PL-8(1,71)+1/Leh

PROGRAM NAUCZANIA
TECHNIKUM I LICEUM ZAWODOWEGO

HISTORIA

KLASY I—III

Georg-Eckert-Institut
für internationale Schulbuchforschung
Braunschweig
— Bibliothek —

24 259

WARSZAWA 1971

PAŃSTWOWE ZAKŁADY WYDAWNICTW SZKOLNYCH

Program nauczania czteroletnich i pięcioletnich techników i liceów zawodowych, zatwierdzony decyzją Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 5 maja 1971 r. (Nr PR1-4121-Hist-3)/71), wchodzi w życie z dniem 1 września 1971 r. i obowiązuje zamiast programu tego przedmiotu, ogłoszonego w broszurze pt. „Program nauczania technikum i liceum zawodowego. Historia klasy I—III. PWSZ 1967”.

Program opracował zespół redakcyjny Komisji do Spraw Programów i Podręczników w składzie: prof. dr Janusz Tazbir (przewodniczący), doc. dr hab. Jarema Maciszewski (wiceprzewodniczący), mgr Andrzej Leszek Szczepaniak (sekretarz), mgr Bogdan Białoszewski, doc. dr hab. Jerzy Dowiat, doc. dr hab. Jerzy Kolendo, dr hab. Jerzy Maternicki, dr Jerzy Skowronek, doc. dr hab. Marian Wojciechowski, doc. dr hab. Benedykt Zientara.

UWAGI WSTĘPNE

Młodzież podejmująca naukę w technikum poznała już w szkole podstawowej w ogólnym zarysie dzieje Polski i niektóre związane z nimi fakty z historii powszechnej.

Nauczanie historii na poziomie szkoły średniej zmierza do pogłębienia posiadanej przez uczniów wiedzy oraz rozwijania myślenia historycznego przez ukazanie dziejów Polski na szerszym tle historii powszechnej w chronologicznej kolejności i wzajemnych związkach.

Głębsze poznanie dziejów ojczystych w szerszym kontekście zależności i powiązań między historią Polski a dziejami powszechnymi powinno doprowadzić uczniów do rozumienia przeszłości narodu polskiego — doceniania jego sukcesów i szczytnych tradycji, zrozumienia przyczyn niepowodzeń i klęsk, dostrzegania rozwoju.

Zadaniem historii jako przedmiotu nauczania w technikum jest w szczególności:

— opanowanie przez uczniów określonego zasobu wiedzy historycznej, niezbędnej do zrozumienia procesu dziejowego;

— kształtowanie umiejętności myślenia historycznego, zwłaszcza posługiwania się zdobytą wiedzą w nowych sytuacjach poznawczych;

— kształtowanie naukowego poglądu na świat; umiejętności dostrzegania w dziejach walki klas postępowych tendencji społecznych;

— kształtowanie patriotycznej i socjalistycznej postawy emocjonalnej jako czynnika wzmacniającego motywów działania.

Nauczanie historii sprzyja budzeniu uzasadnionej dumy z osiągnięć narodu polskiego na polu gospodarczym, społecznym i kulturalnym w okresie jego tysiącletnich dziejów, pozwala we właściwym świetle ukazać rolę i miejsce Polski we współczesnym świecie, jej wysiłki i osiągnięcia w budownictwie socjalizmu.

Nauczanie historii zmierza do ugruntowania miłości Ojczyzny, emocjonalnego wiązania młodzieży z postępowymi i rewolucyjnymi tradycjami narodu polskiego; budzi poszanowanie dla pracy i wielkich osiągnięć ludzkości, rozwija internacjonalistyczne uczucia przyjaźni i szacunku dla innych narodów oraz poczucie solidarności z ludźmi walczącymi o społeczne i narodowe wyzwolenie.

KLASA I

(2 godziny tygodniowo)

I. NAJWCZEŚNIEJSZE DZIEJE LUDZKOŚCI (1 godzina)

Podział dziejów ludzkości na epoki. Pojawienie się człowieka na ziemi i warunki jego życia. Paleolit, neolit, epoka brązu i żelaza.

II. OSIĄGNIĘCIA GOSPODARCZE I KULTURALNE LUDÓW STAROŻYTNEGO WSCHODU (1 godzina)

Cywilizacje Starożytnego Wschodu. Warunki rozwoju gospodarczego Egiptu i Mezopotamii. Powstawanie organizmów państwowych. Rola kapłanów. Początki nauki. Pismo hieroglificzne, klinowe, alfabetyczne.

III. STAROŻYTNA GRECJA (5 godzin)

Kraj i ludność. Rozbicie polityczne Grecji. Miasta — państwa. Czynniki łączące Greków. Religia grecka.

Ateny w V wieku p.n.e. Życie gospodarcze Aten (rozwój rzemiosła i handlu). Zatrudnienie niewolników w produkcji. Demokracja ateńska, jej funkcjonowanie i charakter.

Sztuka Grecji w V wieku p.n.e. Architektura. Rzeźba. Teatr.

Myśl grecka. Początki myśli naukowej. Filozofia (Arystoteles). Historiografia.

Hellenizm i jego kultura. Grecja pod władzą Macedonii. Podboje Aleksandra Macedońskiego. Powstanie państw hellenistycznych. Ośrodki kultury hellenistycznej. Osiągnięcia w zakresie nauk matematyczno-przyrodniczych i techniki.

IV. STAROŻYTNY RZYM (5 godzin)

Rzym i jego podboje. Początki Rzymu. Opanowanie Italii i basenu Morza Śródziemnego. Eksploatacja prowincji. Niewolnictwo. Republika rzymska — jej ustroj.

Przemiany ustrojowe w Rzymie. Upadek republiki (dyktatura Cezara, pryncypat Augusta). Podstawy władzy cesarskiej. Dominat.

Kultura rzymska. Wpływy kultury greckiej. Romanizacja prowincji. Osiągnięcia techniczne Rzymian. Prawo rzymskie.

Religia rzymska. Powstanie chrześcijaństwa. Religia rzymska. Wpływy greckie oraz wpływy orientalne na religię rzymską. Powstanie chrześcijaństwa i jego rozprzestrzenienie się na terenie Cesarstwa. Chrześcijaństwo religią panującą.

Upadek imperium rzymskiego. Kryzys gospodarczy i kryzys polityczny imperium rzymskiego. Najazdy barbarzyńców. Podział Cesarstwa na Zachodnie i Wschodnie. Upadek Cesarstwa Zachodniego.

V. UKSZTAŁTOWANIE SIĘ ŚREDNIOWIECZNEJ EUROPY (4 godziny)

Geografia polityczna i kulturalna wczesno-średniowiecznej Europy. Bizancjum — Arabowie — Europa Zachodnia; trzy odrębne strefy polityczne i kulturalne na ziemiach starożytnego imperium rzymskiego. Różnice językowe, religijne i kulturalne między nimi. Ich oddziaływanie na pierwsze państwa słowiańskie.

Papiestwo i Cesarstwo Zachodnie. Geneza i rola papiestwa. Cesarstwo Karola Wielkiego (800). Jego rozkład; początki Francji, Niemiec i Włoch. Cesarstwo Ottonów, jego stosunki z papiestwem i ambicje uniwersalistyczne.

Własność feudalna. Gospodarka naturalna, upadek miast. Wolni chłopci i wielka własność. Geneza i istota zależności feudalnej. Organizacja własności feudalnej.

Rycerstwo średniowieczne. Życie rycerstwa. Stosunki lenne. Obrzędowość feudalna. Rozdrobnienie feudalne.

VI. PAŃSTWO POLSKIE W WALCE O NIEZALEŻNOŚĆ OD CESARSTWA (5 godzin)

Początki państwa polskiego. Plemiona na ziemiach polskich, państwka plemienne. Ekspansja Polan. Obszar i zaludnienie państwa Mieszka I. Drużyna książęca, grody.

Związek państwa polskiego z zachodnioeuropejskim systemem politycznym. Chrzest Mieszka I (966), jego stosunki z cesarstwem i papieżem. Współpraca Bolesława Chrobrego z ces. Ottonem III, zjazd w Gnieźnie (1000), rozbudowa organizacji kościelnej.

Bolesław Chrobry w walce o suwerenność. Wojny Bolesława Chrobrego z Henrykiem II, pokój w Budziszynie (1018). Wyprawa kijowska. Koronacja Bolesława Chrobrego (1025), jej znaczenie polityczne; insygnia koronacyjne.

Kryzys monarchii piastowskiej. Załamanie się monarchii za Mieszka II, straty terytorialne, uzależnienie od cesarstwa. Powstanie ludowe, najazd Brzetysława, bunty możnych przeciw dynastii.

Przywrócenie niezależności Polski. Odbudowa państwa i organizacji kościelnej za Kazimierza Odnowiciela i Bolesława Śmiałego. Wygnanie Bolesława Śmiałego. Obrona niezależności Polski od cesarstwa przez Bolesława Krzywoustego (1109).

VII. POLSKA W DOBIE WYPRAW KRZYŻOWYCH (9 godzin)

Kultura średniowieczna w Polsce. Uniwersalityczny charakter europejskiej kultury średniowiecznej, jej ścisły związek z ideologią Kościoła. Rola łaciny w Europie Zachodniej. Recepcja kultury łacińskiej w Polsce. Rola zakonów. Pismo, książki, biblioteki, szkoły. Zabytki sztuki romańskiej w Polsce.

Ideologia krucjat w Europie. Wyprawy krzyżowe, ich geneza i uzasadnienie ideologiczne. Zakony rycerskie. Hasła krucjatowe osłoną ekspansji feudałów niemieckich na ziemię Słowian połabskich i Bałtów.

Opanowanie Pomorza przez Bolesława Krzywoustego. Pomorze a Polska piastowska: związki i przeciwieństwa. Rozkwit pomorskich grodów portowych. Rozwój pogańskiego kultu

religijnego na Pomorzu Zachodnim. Przyłączenie Pomorza do Polski i jego chrystianizacja.

Rozdrobnienie feudalne w Polsce. Statut Bolesława Krzywoustego o następstwie tronu. Rozbicie dzielnicowe Polski. Usamodzielnienie się Kościoła. Wzrost znaczenia możnowładztwa (immunitet).

Krzyżacy nad Bałtykiem. Prusowie i ich walki z Polską. Misja pruska cystersów. Sprowadzenie Krzyżaków do Polski (1226). Niemieckie państwa zakonne w Inflantach i w Prusach.

Straty terytorialne i zniszczenia wojenne w Polsce dzielnicowej. Utrata Pomorza Zachodniego i Ziemi Lubuskiej. Zagrożenie Pomorza Gdańskiego. Najazdy Tatarów na Polskę, bitwa pod Legnicą (1241).

Przemiany gospodarcze i społeczne na wsi polskiej w XII—XIII w. Rozwój osadnictwa w Polsce. Starsze formy kolonizacji. Obcy koloniści i prawo niemieckie.

Miasta i mieszczaństwo w Polsce. Targi i osady o charakterze miejskim w XII wieku. Rozwój stosunków towarowo-pięniężnych. Lokacje miast. Stan mieszczański.

Odbudowa zjednoczonego Królestwa Polskiego. Czynniki gospodarczo-społeczne sprzyjające zjednoczeniu Polski. Koronacja Przemysława II. Unia polsko-czeska za Wacława II. Władysław Łokietek: jego walka o zjednoczenie dzielnic, koronacja (1320), wojna z Krzyżakami (Płowce 1331).

VIII. ROZKWIT POLSKI U SCHYŁKU ŚREDNIOWIECZA (10 godzin)

Zmierzch uniwersalizmu w Europie. Rozkład cesarstwa, zmiana jego charakteru po Wielkim Bezkrólewiu. Kryzys papieżstwa. Narodowe monarchie stanowe w Europie Zachodniej i Środkowej.

Państwo Kazimierza Wielkiego i jego sąsiedzi. Polityka zagraniczna Kazimierza Wielkiego: sojusz z Węgrami, kompromis z Czechami Luksemburgów i Krzyżakami. Opanowanie Rusi Czerwonej. Unia polsko-węgierska po śmierci Kazimierza Wielkiego.

Gospodarka Polski u schyłku XIV wieku. Dalszy rozwój osadnictwa. Handel międzynarodowy. Szlaki handlowe. Rola

tranzytu. Polityka handlowa miast, prawo składu. Rozwój górnictwa. Polityka gospodarcza Kazimierza Wielkiego. Organizacja obronności kraju.

Mieszczanstwo polskie. Rozwój samorządu miejskiego. Cechy. Polszczenie się elementu obcego w miastach. Oświata mieszczań. Zakony żebrzące w miastach.

Kształtowanie się stanu szlacheckiego w Polsce. Stan rycerski i rola w nim możnowładztwa. Szlachta w prawodawstwie Kazimierza Wielkiego. Wzrost roli szlachty za Andegawenów. Przywilej koszycki (1374).

Unia polsko-litewska i konflikt z Krzyżakami. Państwo litewskie. Jagiełło i układ w Krewie (1385). Chrystianizacja Litwy. Wielka Wojna z Krzyżakami, bitwa pod Grunwaldem (1410), pokój toruński (1411). Unia horodelska (1413).

Polska wobec husyckich Czech. Ruch husycki w Czechach. Wojny husyckie. Kandydatura jagiellońska na tron czeski. Udział ochotników polskich w wojnach husyckich. Ruch husycki w Polsce. Husyci polscy w walce z biskupem Oleśnickim.

Druga unia polsko-węgierska. Podbój krajów bałkańskich przez Turków i zagrożenie Węgier. Władysław Jagiellończyk (Warneńczyk) na tronie węgierskim. Bitwa pod Warną (1444). Upadek Konstantynopola (1453).

Gotyk w Polsce. Geneza i cechy charakterystyczne stylu gotyckiego. Związek gotyku z kulturą mieszczańską. Zabytki architektury gotyckiej w Polsce, gotyki Kraków. Rzeźba gotycka. Wit Stwosz.

Oświata i nauka w Polsce w XIV i XV wieku. Polacy na uniwersytetach zagranicznych. Akademia Krakowska (1364), jej upadek i odnowienie. Nauka polska na forum międzynarodowym; Paweł Włodkowic.

IX. POCZĄTKI NOWOŻYTNEGO ŚWIATA. „ZŁOTY WIEK W POLSCE” (10 godzin)

Humanizm i Odrodzenie. Humanistyczny a średnio-wieczny pogląd na świat. Wzory starożytne. Rozwój badań naukowych. Sztuka Renesansu we Włoszech.

Odkrycie geograficzne. Postępy techniki żeglarskiej. Przyczyny wypraw odkrywczych. Wyprawa Kolumba i odkrycie Ame-

ryki (1492). Wyprawy konkwistadorów. Następstwa polityczne i ekonomiczne odkryć.

Reformacja i kontrreformacja w Europie. Wystąpienie Lutra (1517). Walki religijne w Niemczech, pokój religijny w Augsburgu (1555). Postępy reformacji w Europie. Sobór trydencki i reakcja katolicka. Nietolerancja religijna w Europie.

Upadek państwa krzyżackiego w Prusach. Wojna trzynastoletnia (1454—1466); pokój toruński i odzyskanie przez Polskę Pomorza Gdańskiego (1466). Likwidacja państwa zakonnego w Prusach; hold pruski (1525).

Opanowanie Inflant przez Polskę. Reformacja w Inflantach, sekularyzacja Inflant. Wojny o Inflanty. Inflanty wspólnym lennem Korony Polskiej i Litwy.

Gospodarka folwarczno-pańszczyźniana w Polsce. Dualizm w rozwoju ekonomicznym Europy: droga kapitalizmu i refeudalizacji. Eksport zboża i zaostrenie poddaństwa oraz ucisku chłopów. Folwark szlachecki. Zbiegostwo chłopów.

Kształtowanie się Rzeczypospolitej szlacheckiej. Rozwój przywilejów szlacheckich za Jagiellończyków, zachwianie się równowagi stanów. Sejm walny; konstytucja Nihil novi (1505). Walka szlachty o egzekucję praw.

Szlachecka Rzeczpospolita Obojga Narodów. Rozszerzenie przywilejów szlachty polskiej na szlachtę litewską; unia lubelska (1569). Wolna elekcja; artykuły henrykowskie i pacta conventa.

Reformacja w Polsce. Kierunki reformacji: luteranie, kalwini, arianie. Tolerancja religijna; konfederacja warszawska 1573.

Renesans w Polsce. Laicyzacja kultury i rozwój pierwiastków narodowych. Rozwój nauki (astronomia, medycyna, historiografia); wkład Polski do kultury i nauki europejskiej (Kopernik, Modrzewski). Architektura i sztuka Odrodzenia w Polsce.

X. WOJNY POLSKI W XVII WIEKU (7 godzin)

Stosunki międzynarodowe w XVII wieku. Rola monarchii habsburskiej w Europie. Rywalizacja Francji z monarchią Habsburgów. Wojna trzydziestoletnia, rola w niej Szwecji i Francji; pokój westfalski (1648) i nowa mapa polityczna Europy. Współdziała-

nie francusko-tureckie przeciw Habsburgom. Rosja — nową potęgą na Wschodzie.

Wojsko polskie w XVII wieku. Organizacja wojska; pospolite ruszenie i wojska zaciężne. Władza hetmanów. Uzbrojenie; husaria. Hufce prywatne.

Wojny polsko-szwedzkie za Zygmunta III. Geneza konfliktu polsko-szwedzkiego. Walki w Inflantach i na Pomorzu (Kirchholm 1605, Oliwa 1628); Rozejm w Sztumskiej Wsi.

Wojny z Rosją i Turcją. Interwencja polska w Rosji, bitwa pod Kłuszynem i zajęcie Moskwy (1610); powstanie ogólnarodowe w Rosji, traktat w Dywilinie. Geneza konfliktu polsko-tureckiego; wojna 1620—1621 (Cecora, Chocim).

Utrata Ukrainy zadnieprzańskiej przez Polskę. Konflikty społeczne, religijne i narodowościowe na Ukrainie. Powstanie kozackie pod wodzą Chmielnickiego (1648). Ugoda perejasławska i przyłączenie Ukrainy do Rosji (1654). Wojny polsko-rosyjskie o Ukrainę.

Najazd szwedzki na Polskę (1655). Sukcesy militarne Szwedów. Ogólnarodowe powstanie przeciw najeźdźcy. Rola Czarneckiego. Utrata lenna pruskiego (1657). Pokój w Oliwie (1660).

Wojny polsko-tureckie w drugiej połowie XVII wieku. Najazd turecki na Polskę (1672). Bitwa pod Chocimiem (1673). Wzrost zagrożenia ze strony Turcji. Jan Sobieski na tronie polskim. Odsiecz Wiednia (1683).

XI. POLSKA I JEJ SĄSIEDZI W PIERWSZEJ POŁOWIE XVIII WIEKU (6 godzin)

Rosja w dobie wojny północnej. Umacnianie się władzy centralnej w Rosji. Reformy Piotra I. Wojna północna i jej międzynarodowe znaczenie. Wzrost znaczenia politycznego Rosji w Europie i w Azji.

Zachodni sąsiedzi Polski. Rozwój terytorialny państwa prusko-brandenburskiego. Prusy — królestwem (1701). Fryderyk II; wzrost siły militarnej Prus, zabór Śląska przez Prusy (1740). Wielonarodowościowa monarchia habsburska; centralizacja rządów za Marii Teresy.

Ingerencja państw ościennych w sprawy polskie. Najazd szwedzki w okresie wojny północnej. Konfederacja tar-

nogrodzka, sejm „niemy” (1717). Porozumienie sąsiadów przeciw Polsce: układ poczdamski, traktat Loewenwolda.

Niemoc państwa polskiego za rządów saskich. Sytuacja gospodarcza i konflikty społeczne. Rozkład aparatu państwowego; liberum veto, konfederacje. Oligarchia magnacka, walki stronnictw.

Kultura baroku w Polsce. Cechy baroku. Barok w architekturze, sztuce i języku. Szkolnictwo i nauka w okresie baroku. Obyczaje szlachty. Ogólny upadek kultury za Sasów.

Pierwsze programy reform. Leszczyński i Konarski. Krytyka liberum veto. Troska o los chłopów. Reforma szkół pijarskich.

KLASA II

(2 godziny tygodniowo)

I. OŚWIECENIE W EUROPIE I W POLSCE. UPADEK NIEPODLEGŁOŚCI POLSKI (10 godzin)

Anglia w XVII i XVIII w. Rewolucja burżuazyjna w Anglii w połowie XVII wieku. Burżuazyjna monarchia parlamentarna w Anglii. Rewolucja przemysłowa. Władztwo kolonialne Anglii.

Powstanie Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Kolonie angielskie w Ameryce Północnej. Eksterminacja ludności kolorowej. Wojna o niepodległość w koloniach. Jerzy Waszyngton. Utworzenie Stanów Zjednoczonych 1776. Udział Polaków w walce o wolność Stanów Zjednoczonych. T. Kościuszko, K. Pułaski.

Oświecenie w Europie. Racjonalizm. Światły absolutyzm. Krytyka religii. Encyklopedyści we Francji. Rozwój nauki. Literatura piękna na usługach ideologii Oświecenia.

Wielka Burżuazyjna Rewolucja we Francji. Wybuch rewolucji. Zburzenie Bastylii (14.VII.1789). Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela. Obalenie monarchii. Dyktatura jakobinów i walka z obcą interwencją. Międzynarodowe znaczenie rewolucji.

Pierwszy rozbiór Polski. Reformy sejmu konwokacyjnego i elekcja Stanisława Augusta Poniatowskiego (1764). Konfederacja barska. Pierwszy rozbiór Polski (1772).

Reformy polityczne i oświatowe. Reformy sejmu rozbiorowego. Rada Nieustająca. Komisja Edukacji Narodowej. Realizacja reform oświatowych. Życie umysłowe. Architektura i malarstwo.

Ożywienie gospodarcze po I rozbiorze. Przemiany w rolnictwie. Rozwój manufaktur. Odradzanie się miast; handel, banki. Rozkwit Warszawy.

Sejm Wielki i Konstytucja 3 maja. Sejm 1788 i jego zadanie. Kuźnica Kołłątajowska. Prawo o miastach. Druga kadencja Sejmu Wielkiego. Konstytucja 3 maja.

Targowica i drugi rozbiór Polski. Opozycja magnacka przeciw reformom Sejmowi Wielkiemu. Konfederacja targowicka. Wojna polsko-rosyjska 1792 roku. Drugi rozbiór Polski (1793). Rządy targowiczán. Emigracja.

Powstanie Kościuszkowskie i trzeci rozbiór Polski. Wybuch powstania (24.III.1794 r.) i jego zasięg. Kościuszko. Rola mieszczán, mas plebejskich i chłopów w powstaniu. Uniwersał połaniecki. Upadek powstania w walce z Rosją i Prusami. Trzeci rozbiór Polski (1795).

II. OKRES NAPOLEOŃSKI (1799—1815) (4 godziny)

Legiony polskie. Ideologia demokratyczna i niepodległościowa polskiej emigracji. Legiony Dąbrowskiego i ich udział w wojnach Francji. Zamach stanu Napoleona Bonapartego i jego następstwa. San Domingo i koniec legionów.

Cesarstwo napoleońskie. Proklamowanie cesarstwa. Sytuacja wewnętrzna we Francji. Kodeks Napoleona. Polityka ekspansji i hegemonia Napoleona na kontynencie. Blokada kontynentalna. Najazd na Hiszpanię.

Księstwo Warszawskie. Wojna 1806/7 r. Powstanie Księstwa Warszawskiego — 1807. Konstytucja i wprowadzenie Kodeksu Napoleona. Sprawa chłopska. Wojna 1809 r. Udział w wojnach napoleońskich.

Upadek Napoleona i znaczenie okresu napoleońskiego. Wojna 1812—1813 r. Upadek Napoleona. Znaczenie okresu napoleońskiego dla Europy i dla Polski.

III. WALKA SIŁ NARODOWOWYZWOLEŃCZYCH I REWOLUCYJNYCH PRZECIW ZWYCIĘSKIEJ REAKCJI (1815—1848) (3 godziny)

Kongres wiedeński i system reakcji w Europie. Decyzje i znaczenie kongresu wiedeńskiego. „Święte Przymierze”. Sprawa polska na kongresie wiedeńskim. Powstanie Królestwa Polskiego i jego konstytucja.

Walka przeciw reakcji w latach 1815—1830. Liberalizm i romantyzm. Tajne organizacje. Powstanie dekabrystów w Rosji. Rewolucja we Francji i walka Belgów o niepodległość (1830).

Rozwój przemysłu w Anglii i we Francji. Upowszechnienie maszyny parowej, mechanizacja przemysłu tekstylnego. Przewrót w komunikacji. Zmiany w strukturze społeczeństwa. Ruch czartystów i jego znaczenie.

IV. ZIEMIE POLSKIE W LATACH 1815—1846 (10 godzin).

Rozwój gospodarczy i kulturalny Królestwa Polskiego w latach 1815—1830. Sytuacja w rolnictwie. Polityka Lubeckiego. Początki rozwoju przemysłu. Rozwój szkolnictwa (Uniwersytet Warszawski). Wilno i Krzemieniec — ośrodki kultury polskiej poza granicami Królestwa.

Dążenia narodowowyzwoleńcze. Łamanie konstytucji w Królestwie Polskim. Legalna opozycja sejmowa i tajne związki. Łukasiński i Towarzystwo Patriotyczne. Filareci i filomaci. Kontakty z dekabrystami. Sprzysiężenie podchorążych.

Powstanie Listopadowe. Wybuch powstania. Dyktatura Chłopskiego. Rząd Narodowy i obozy polityczne. Sprawa chłopstwa.

Wojna polsko-rosyjska. 1831. Działania wojenne. Udział Polaków z innych ziem. Wystąpienie ludu Warszawy w dniu 15 sierpnia. Upadek powstania. Rządy i ludy Europy wobec powstania. Znaczenie powstania.

Wielka Emigracja. Główne ośrodki i obozy polityczne emigracji. Hotel Lambert. Towarzystwo Demokratyczne Polskie. Lelewel. Gromady Ludu Polskiego. Emigracja a kraj.

Królestwo po Powstaniu Listopadowym. Statut organiczny. Represje i tendencje rusyfikacyjne. Kryzys w przemyśle

i jego przezwyciężenie. Reformy czynszowe. Wzrost liczebny proletariatu miejskiego i inteligencji.

Ziemie polskie pod zaborem pruskim. Pruska reforma regulacyjna. Polityka zaborey. Początki odrodzenia narodowego na Śląsku, Warmii i Mazurach. Życie kulturalne w Poznańskim. Praca organiczna w Poznańskim.

Rzeczpospolita Krakowska i Galicja. Rzeczpospolita jako łącznik między ziemiami polskimi. Represje po Powstaniu Listopadowym. Uniwersytet krakowski. Ossolineum. Zacołowanie Galicji.

Ruch spiskowy. Emisariusze emigracji i krajowe środowisko spiskowe. Szymon Konarski. Ideologia i działalność organizacji Ściegiennego. Związek Plebejuszy. Plany powstania trójzaborowego.

Rok 1846. Wybuch powstania w Krakowie. Program Rządu Narodowego. Działalność Dembowskiego. Postawa chłopów galicyjskich: powstanie chochołowskie, „rabacja”.

V. SOCJALIZM UTOPIJNY I POWSTANIE SOCJALIZMU NAUKOWEGO (2 godziny)

Socjalizm utopijny. Położenie robotników w Anglii i Francji. Francuski i angielski socjalizm utopijny (Saint-Simon, Fourier, Owen). Znaczenie socjalizmu utopijnego.

Powstanie socjalizmu naukowego. Marks, Engels. Związek Komunistów. Manifest Komunistyczny i jego znaczenie. Socjalizm utopijny a naukowy.

VI. „WIOSNA LUDÓW” W EUROPIE I NA ZIEMIACH POLSKICH (4 godz.)

Rewolucja we Francji. Rewolucja lutowa (jej przyczyny i charakter). Powstanie robotnicze w czerwcu 1848 r. Ludwik Napoleon Bonaparte u władzy. Drugie Cesarstwo.

Rewolucja w Niemczech. Sytuacja przez 1848 r. Dążenia do zjednoczenia Niemiec. Wybuch rewolucji w Prusach i innych państwach niemieckich. Parlament frankfurcki. Upadek rewolucji.

Ruchy rewolucyjne i narodowowyzwoleńcze w cesarstwie austriackim. Powstanie w Wiedniu. Powstanie narodowe na Węgrzech. Klęska i jej przyczyny. Ruchy rewolucyjne i zjednoczeniowe we Włoszech. Interwencja Austrii i klęska rewolucji.

Sprawa polska w okresie Wiosny Ludów. Powstanie w Poznańskim. Wiosna Ludów w Galicji. Uwłaszczenie chłopów. Udział Polaków w europejskich ruchach rewolucyjnych 1848—1849: we Włoszech, w Niemczech, na Węgrzech. Trybuna Ludów.

VII. ZJEDNOCZENIE WŁOCH (1 godzina).

Sytuacja gospodarcza i polityczna Włoch po Wiośnie Ludów. Rola Piemontu. Powstanie Królestwa Włoskiego 1869. Zjednoczenie Włoch. Charakter i znaczenie tego procesu.

VIII. POWSTANIE STYCZNIOWE (4 godziny)

Wojna krymska i jej następstwa. Klęska Rosji w wojnie krymskiej. Zniesienie poddaństwa i uwłaszczenie chłopów w Rosji. Sprawa reform agrarnych w Królestwie Polskim.

Królestwo Polskie przed wybuchem powstania. Aleksander Wielopolski; jego program i polityka. „Biali” i „Czerwoni”. Manifestacje patriotyczne. Współpraca „czerwonych” z rewolucjonistami rosyjskimi.

Pierwsze miesiące powstania. Branka. Manifest Rządu Narodowego. Pierwsze starcia zbrojne. Walka o kierownictwo i oblicze społeczno-polityczne powstania. Oddziały partyzanckie — ich działania i przywódcy. Udział Polaków z innych ziem polskich. Kryzys powstania.

Dyktatura Traugutta i upadek powstania. Wojskowe plany dyktatora. Rządy i ludy wobec powstania. Udział rewolucjonistów rosyjskich i ochotników z innych krajów. Ukaz carski o uwłaszczeniu. Upadek powstania.

IX. PIERWSZA MIĘDZYNARODÓWKA (1 godzina)

Ruch robotniczy w Europie w połowie XIX wieku. Powstanie Pierwszej Międzynarodówki. Rola Marksa w Pierwszej Międzynarodówce. Pierwsza Międzynarodówka a sprawa polska.

X. STANY ZJEDNOCZONE AP W II POŁOWIE XIX WIEKU (1 godzina).

Rozwój terytorialny i gospodarczy Stanów Zjednoczonych. Niewolnictwo Murzynów. Konflikt między Północą a Południem. Wojna domowa i jej skutki. Rozwój gospodarczy i społeczeństwo USA w II połowie XIX w.

XI. ZJEDNOCZENIE NIEMIEC PRZEZ PRUSY (2 godziny).

Niemcy w połowie XIX w. Rola polityczna junkrów. Bismarck-Wojna z Austrią. Powstanie Związku Północno-Niemieckiego i Austro-Węgier. Wojna francusko-pruska. Powstanie Cesarstwa Niemieckiego. Skutki zjednoczenia Niemiec przez Prusy. „Kulturkampf”.

XII. KOMUNA PARYSKA (1 godzina).

Kapitulacja Francji w wojnie z Prusami w 1871 r. Sytuacja w Paryżu. Proklamowanie Komuny. Reformy Komuny. Przywódcy. Polacy w szeregach komunardów. Klęska. Znaczenie Komuny.

XIII. ROZWÓJ KAPITALIZMU WOLNOKONKURENCYJNEGO I POCZĄTKI IMPERIALIZMU (5 godzin).

Systemy ustrojowe w Europie. Ustrój społeczno-polityczny Rosji. Monarchia konstytucyjna — Anglia. Republika — Francja. Upowszechnienie się systemu rządów parlamentarnych. Zasady demokracji burżuazyjnej.

Rozwój przemysłu i klasy robotniczej. Koncentracja przemysłu i powstawanie monopolu. Rozwój klasy robotniczej (i jej wielkie skupiska). Sytuacja robotników w krajach rozwiniętych i średnio zaawansowanych.

Ruch robotniczy. Masowe partie robotnicze. Utworzenie II Międzynarodówki i walka w niej dwóch tendencji: rewolucyjnej i oportunistycznej. Początek i rozwój ruchu robotniczego w Rosji. Początki działalności Lenina.

Ekspansja kolonialna i rywalizacja mocarstw. Polityka kolonialna Francji i Anglii. Rywalizacja o strefy wpływów. Podział terytorialny świata. Dążenia Niemiec, Włoch, Japonii i USA do nowego podziału świata. Wielkie konflikty międzynarodowe (podział Chin na strefy wpływów, wojna rosyjsko-japońska).

Rozwój nauki, techniki i kultury. Osiągnięcia nauk przyrodniczych. Zastosowanie nowych wynalazków w przemyśle i komunikacji. Osiągnięcia nauk społecznych. Realizm i naturalizm w literaturze i sztuce. Symbolizm i impresjonizm.

XIV. ZIEMIE POLSKIE W DRUGIEJ POŁOWIE XIX I NA POCZĄTKU XX WIEKU (5 godzin).

Stosunki gospodarcze w trzech zaborach i zmiany w strukturze społecznej. Rozwój przemysłu na Śląsku. Przemysł w Królestwie Polskim i jego związki z rynkiem rosyjskim. Słabe uprzemysłowienie Galicji i Poznańskiego. Rozwój rolnictwa. Przemiany w strukturze społecznej. Urbanizacja.

Polityka zaborów wobec społeczeństwa polskiego. Represje wobec uczestników Powstania Styczniowego. Rusyfikacja. Germanizacja i „kulturkampf” w zaborze pruskim. „Rugi pruskie”. Komisja kolonizacyjna. Hakata. Ustawa o wywłaszczeniu. Autonomia Galicji. Rządy konserwatystów w Galicji. Trójjolingizm.

Walka Polaków z germanizacją i rusyfikacją. Obrona polskiego stanu posiadania w zaborze pruskim. Walka o ziemię (Drzymała). Walka o polskość na Śląsku, Mazurach, Warmii i Pomorzu (K. Miarka, W. Kętrzyński, M. Kajka). Praca organiczna — działalność stowarzyszeń gospodarczych i oświatowych. Kółka rolnicze w Poznańskim. Tajne nauczanie. Rozwój prasy.

Kultura doby pozytywizmu. Kraków i Warszawa jako ośrodki życia umysłowego. Akademia Umiejętności. Osiągnięcia na polu nauk przyrodniczych. Nauki społeczne (historia). Rozkwit literatury (powieść, nowela) i malarstwa. Teatr i muzyka. Rola kultury w rozwoju polskiej świadomości narodowej i w walce z germanizacją i rusyfikacją.

XV. RUCH ROBOTNICZY I POCZĄTKI NOWOCZESNYCH PARTII POLITYCZNYCH (4 godziny).

Narodziny polskiego ruchu robotniczego. Liczebny wzrost klasy robotniczej i jej położenie. Pierwsze kółka socjalistyczne w Królestwie. „Wielki Proletariat”. Powiązanie z rosyjskim ruchem rewolucyjnym. Proces 29 proletariateczyków.

Dwa nurty w klasowym ruchu robotniczym. Sytuacja w polskim ruchu robotniczym po upadku Wielkiego Proletariatu. Bunt łódzki i jego znaczenie. Podłoże rozbitcia w polskim ruchu robotniczym; PPS i SDKPiL — ideologia i działalność. Ruch socjalistyczny, program ruchu. Rozłam w PSL.

Początki ruchu narodowo-demokratycznego. Liga Polska. Liga Narodowa. Niepodległościowe aspiracje społeczeństwa polskiego. Ewolucja Ligi Narodowej. Ideologia i działalność stronnictwa narodowo-demokratycznego.

XVI. REWOLUCJA 1905—1907, ZIEMIE POLSKIE W PRZEDEDNIU I WOJNY ŚWIATOWEJ (4 godziny).

Wybuch rewolucji. Geneza rewolucji 1905 r. w Rosji. Rola Lenina i bolszewików. Mięszewicy i eserowcy. Wpływ wypadków w Rosji na sytuację w Królestwie Polskim. Demonstracje polityczne. Strajk szkolny. Strajki chłopskie. PPS i SDKPiL w okresie rewolucji. Strajk powszechny. Stanowisko Narodowej Demokracji.

Upadek i znaczenie rewolucji. Ustępstwa władz carskich. Cofnięcie się fali rewolucyjnej. Rozłam w PPS. Kryzys i upadek rewolucji. Galicja i zabór pruski w dobie rewolucji. Społeczny i narodowy charakter rewolucji 1905—1907 na ziemiach polskich.

Sytuacja polityczna w przededniu wojny światowej. Polityka zaborców. Dwie orientacje. Emancypacja ruchu ludowego w Królestwie. Zbliżenie między SDKPiL i PPS-Lewicą. Narodowa Demokracja w zaborze pruskim. Walka o reformę wyborczą w Galicji. Ruch niepodległościowy w Galicji.

Kultura okresu Młodej Polski. Oświata, nauka, literatura, teatr, sztuki plastyczne, architektura i muzyka. Kultura a problemy społeczne epoki i perspektywy niepodległości.

KLASA III

(2 godziny tygodniowo)

I. PIERWSZA WOJNA ŚWIATOWA (1914—1918) (2 godziny).

Geneza wojny. Podstawowe sprzeczności między mocarstwami na przełomie XIX i XX w. Trójprzymierze i Trójporozumienie. Wojny bałkańskie. Sarajewo. Stanowisko lewicy socjalistycznej wobec wojny.

Przebieg głównych działań wojennych 1914—1917. Wybuch wojny. Plany strategiczne obu stron. Działania wojenne na głównych frontach. Wojna pozycyjna. Blokada państw centralnych. Przewrót w technice wojennej.

II. WIELKA SOCJALISTYCZNA REWOLUCJA PAŹDZIERNIKOWA. ZAKOŃCZENIE I WOJNY ŚWIATOWEJ (3 godziny).

Rewolucja lutowa w Rosji 1917. Obalenie caratu. Dwuwładza. Trudności wewnętrzne i spadek wpływów Rządu Tymczasowego. Przygotowania partii bolszewickiej do przejęcia władzy. Tezy kwietniowe Lenina. Walka bolszewików o pozyskanie mas. Leninowski plan powstania zbrojnego.

Wielka Socjalistyczna Rewolucja Październikowa. Wybuch rewolucji. Ustanowienie dyktatury proletariatu. Pierwsze dekryty władzy radzieckiej: dekret o pokoju i dekret o ziemi. Deklaracja praw narodów Rosji. Udział Polaków w rewolucji. Historyczne znaczenie Rewolucji Październikowej.

Zakończenie pierwszej wojny światowej. Przyłączenie USA do wojny. Klęska państw centralnych. Zawieszenie broni. Rewolucja w Niemczech w 1918. Rozpad monarchii austro-węgierskiej. Powstanie Republiki Rad na Węgrzech.

III. SPRAWA POLSKA W CZASIE I WOJNY ŚWIATOWEJ (2 godziny).

Orientacje polityczne w Polsce. Orientacja na państwa centralne. Orientacja na koalicję. Orientacja rewolucyjna. Tworzenie się organizacji o charakterze wojskowym. Działania wojenne na ziemiach polskich. Legiony. Rządy okupantów. Zniszczenia wojenne. Tragedia Polaków walczących w armiach zaborczych.

Sprawa Polski problemem międzynarodowym. Stanowisko mocarstw w chwili wybuchu wojny. Akt 5 listopada 1916 r. Państwa koalicji a niepodległość Polski. Rewolucja Październikowa a niepodległość Polski.

IV. NOWY UKŁAD STOSUNKÓW POLITYCZNYCH PO I WOJNIE ŚWIATOWEJ (1 godzina).

Gospodarcze i społeczne skutki wojny. Sprzeczności między zwyciężskimi mocarstwami. Traktat wersalski i jego następstwa. Powstanie nowych państw w Europie. Liga Narodów.

V. ODBUDOWA PAŃSTWA POLSKIEGO — II RZECZPOSPOLITA (3 godz.)

Odradzanie się państwa polskiego. Klęska wojenna mocarstw centralnych. Rozbrajanie zaborców. Tworzenie lokal-

nych ośrodków państwowości polskiej. Utworzenie rządu w Lublinie 7.XII.1918 r. Zwycięskie powstanie w Wielkopolsce. Walki o Lwów.

Walka o władzę. Powstanie rządu centralnego i jego dekrety. Józef Piłsudski. Rady delegatów robotniczych. Powstanie KPRP — 16.XII.1918 r. Partie i stronnictwa polityczne.

Ustalenie granic Polski. Postanowienia traktatu wersalskiego w sprawie Polski. Wojna polsko-radziecka 1920 r. Traktat ryski. Plebiscyty na Warmii, Mazurach i na Górnym Śląsku. Powstania Śląskie 1919—1921. Granica z Litwą.

VI. RZECZPOSPOLITA W LATACH 1921—1926 (2 godziny).

Początki integracji państwa. Trudności odbudowy. Zacieranie różnic w strukturze społecznej i politycznej i gospodarczej. Mniejszości narodowe. Zniszczenia wojenne. Zacołowanie gospodarcze. Inflacja i reforma walutowa. Budowa Gdyni. Rozwój oświaty i nauki.

Demokracja parlamentarna w Polsce. Problemy społeczne. Konstytucja marcowa 1921 r. i jej burżuazyjno-demokratyczny charakter. Walka o władzę. Nasilenie walk klasowych. Reforma rolna 1925 r. Postępowe ustawodawstwo socjalne.

VII. BUDOWA PODSTAW SOCJALIZMU W ZSRR (1 godzina).

Zwycięstwo władzy radzieckiej w walce z kontrrewolucją i obcą interwencją. Utworzenie Związku Socjalistycznych Republik Rad (1922). Walka z opozycją w partii po śmierci Lenina. Industrializacja. Kolektywizacja rolnictwa.

VIII. NIEMCY W PIERWSZYCH LATACH PO WOJNIE (1 godzina).

Republika weimarska. Udział Stanów Zjednoczonych AP i Anglii w odbudowie potencjału gospodarczego i militarnego Niemiec. Locarno 1925. Rewizjonizm niemiecki.

IX. ŚWIAT KAPITALISTYCZNY W LATACH KRYZYSU 1929—1933 (2 godziny).

Wielki kryzys ekonomiczny. Światowy kryzys gospodarczy: finanse, przemysł, rolnictwo. Nasilenie ruchu strajkowego

w Europie i na świecie (Stany Zjednoczone AP). Bezrobocie. Próby wyjścia z kryzysu.

Faszyzm we Włoszech i w Niemczech. Zwycięstwo faszyzmu we Włoszech. Społeczno-polityczne przesłanki rozwoju faszyzmu w Niemczech. Kryzys gospodarczy i jego polityczne konsekwencje. Komunistyczna Partia Niemiec w walce z reakcją. Hitler kancleżem Rzeszy. Terror hitlerowski w Niemczech. Kultura europejska a groźba faszyzmu.

X. KRYZYS DEMOKRACJI PARLAMENTARNEJ W POLSCE (1 godzina).

Sytuacja międzynarodowa Polski. Przewrót majowy 1926 i jego geneza. Rządy autorytatywne Piłsudskiego. Ograniczenie roli sejmu. Opozycja parlamentarna, działalność — KPP.

XI. POLSKA W LATACH KRYZYSU I DEPRESJI 1929—1935 (1 godzina)

Rozmiary i skutki kryzysu. Wzmożenie opozycji wobec rządów Piłsudskiego (Centrolew, KPP). Ruch strajkowy w mieście i na wsi. Stosowanie przemocy przez sanację. Układ o nieagresji z ZSRR (1932) i o niestosowaniu przemocy z Niemcami (1934).

XII. ŚWIAT W PRZEDEDNIU WOJNY 1933—1939 (2 godziny).

Państwa faszystowskie na drodze agresji. Łamanie przez Niemcy postanowień traktatu wersalskiego. Porozumienie Rzym—Berlin—Tokio. Wojna domowa w Hiszpanii i udział w niej Polaków. Ugodowe stanowisko mocarstw zachodnich wobec zabobrozości Włoch (Abisynia) i Niemiec (Austria, układ w Monachium). Likwidacja państwa czechosłowackiego.

ZSRR w latach poprzedzających wojnę. Realizacja planów pięcioletnich. Osiągnięcia w dziedzinie kultury. Wypaczenia „kultu jednostki”. Stanowisko ZSRR i postępowych sił w Europie wobec faszyzmu i agresji (front ludowy).

XIII. POLSKA PRZED DRUGĄ WOJNĄ ŚWIATOWĄ (3 godziny)

Stosunki społeczne i polityczne w Polsce po roku 1935. Konstytucja kwietniowa 1935 r. Śmierć Piłsudskiego.

Walka KPP o front ludowy. Strajki chłopskie 1937. Rozwiązanie KPP. Ożywienie gospodarcze (COP).

Sytuacja międzynarodowa Polski. Niemieckie żądania wobec Polski. Gwarancje brytyjskie. Wypowiedzenie przez rząd niemiecki paktu o nieagresji z Polską. Rokowania moskiewskie i przyczyny ich niepowodzeń. Zawarcie paktu o nieagresji między Niemcami a ZSRR. Naród polski wobec zagrożenia niepodległości, przygotowania obronne.

Kultura polska 1918—1939. Nauka polska i jej osiągnięcia w dziedzinie matematyki, fizyki, socjologii, filozofii. Powszechność nauczania. Rozwój szkolnictwa wyższego. Literatura, teatr i sztuki plastyczne. Lwowski Kongres Kultury.

XIV. AGRESJA NIEMIEC NA POLSKĘ — POCZĄTEK DRUGIEJ WOJNY ŚWIATOWEJ (2 godziny)

Napad niemiecki na Polskę początkiem II wojny światowej. Siły i środki obydwu stron w chwili rozpoczęcia działań. Poczta Gdańska. Westerplatte. Ludność cywilna w obronie Śląska. Obrona Wizny. Bierność mocarstw zachodnich. Obrona Wybrzeża. Bitwa nad Bzurą. Wkroczenie Armii Radzieckiej na tereny Zachodniej Ukrainy i Białorusi. Opuszczenie obszaru państwa przez rząd i naczelne dowództwo.

Dalszy przebieg działań wojennych. Obrona Warszawy i Modlina. Walki na froncie południowym. Kapitulacja stolicy i Modlina. Upadek Helu. Bitwa pod Kockiem. Polityczne i wojskowe przyczyny klęski wrześniowej. Międzynarodowe znaczenie Września. Powstanie rządu gen. Sikorskiego.

XV. SYTUACJA MIĘDZYNARODOWA I DZIAŁANIA WOJENNE W PIERWSZYM OKRESIE WOJNY: WRZESIEŃ 1939 — CZERWIEC 1941 (1 godzina)

„Dziwna wojna”. Agresja niemiecka na Danię i Norwegię. Ofensywa niemiecka na Zachodzie. Przystąpienie Włoch do wojny. Klęska Francji. Żołnierze polscy pod Narwikiem i w obronie Francji. Bitwa o Wielką Brytanię. Udział Polaków w obronie Anglii i walkach w Afryce i na morzach.

XVI. SYTUACJA MIĘDZYKRAJOWA I DZIAŁANIA WOJENNE W DRUGIEJ FAZIE WOJNY: CZERWIEC 1941 — SIERPIEŃ 1945 (6 godzin)

Agresja niemiecka na ZSRR. Przełom w wojnie. Atak Niemiec na Związek Radziecki 22.VI.1941 r. Walka narodów radzieckich z najazdem. Powstanie koalicji antyhitlerowskiej. Układ polsko-radziecki. Armia Andersa. Bitwa pod Stalingradem i jej znaczenie.

Emigracja polska w ZSRR. Utworzenie Armii Polskiej i bitwa pod Lenino. Zwycięskie ofensywy Armii Radzieckiej i wyzwolenie części ziem polskich.

Ruch oporu w Europie. Utworzenie „drugiego frontu”. Ruch oporu w okupowanych krajach Europy i udział w nim Polaków. Walki wojsk sprzymierzonych na terenie Włoch. Udział II Korpusu Polskiego. Wojska alianckie w Normandii. Wojsko polskie w walkach na froncie zachodnim. Wyzwolenie Francji.

Klęska III Rzeszy. Koniec wojny w Europie. Ofensywa zimowa Armii Radzieckiej w 1945 roku. Ludowe Wojsko Polskie w operacjach na froncie wschodnim. Zdobycie Berlina. Ludowe Wojsko Polskie w operacji berlińskiej i praskiej. Klęska i kapitulacja III Rzeszy 9.V.1945. Decydująca rola ZSRR w rozgromieniu hitleryzmu.

Wojna na Dalekim Wschodzie. Pearl Harbour i podboje Japonii. Odzyskanie inicjatywy militarnej na Dalekim Wschodzie przez USA. Hiroszima. Przystąpienie ZSRR do wojny z Japonią. Kapitulacja Japonii.

Współpraca wielkich mocarstw podczas wojny. ONZ. Konferencja w Jalcie i w Poczdamie. Utworzenie ONZ — jej główne cele i zadania.

XVII. WALKA NARODU POLSKIEGO O NIEPODLEGŁOŚĆ. POLSKA W LATACH 1939—1945 (7 godzin)

Okupacja hitlerowska. Podział okupacyjny ziem polskich. Terror jako metoda rządów okupanta. Planowe wyniszczenie narodu polskiego; masowe mordy, więzienia, obozy koncentracyjne, wysiedlenia. Zagłada Żydów. Eksploatacja gospodarcza kraju, niszczenie dorobku kulturalnego.

Formowanie się polskiego podziemia. Party-

zantka powrześniowa. Rząd polski na emigracji i rozwój podległych mu ośrodków konspiracyjnych. Delegatura rządu londyńskiego w kraju i utworzenie Armii Krajowej (II 1942). Bataliony Chłopskie. Zerwanie stosunków między Związkiem Radzieckim a emigracyjnym rządem polskim.

Powstanie Polskiej Partii Robotniczej. Powstanie Polskiej Partii Robotniczej i jej program. Utworzenie Gwardii Ludowej. Inicjatywy PPR zmierzające do konsolidacji narodowej. Sytuacja w ruchu ludowym, radykalizacja szeregów BCh, „Wola Ludu”, RPPS.

Ruch oporu w Polsce. Szare Szeregi. Powstanie Związku Walki Młodych. Walka w obronie kultury narodowej. Tajne nauczanie i oświata (TON). Życie kulturalne w konspiracji. Prasa podziemna. Akcja „N”. Walka cywilna i sabotaż. Dywersja. Wywiad.

Rozwój oddziałów partyzanckich. Walka z żandarmerią niemiecką i wojskiem. Obrona ludności cywilnej przed pacyfikacjami i wysiedlaniem (Zamojszczyzna). Walka z transportem niemieckim. Powstanie w gettach. Pomoc Żydom — „Żegota”, akcje GL. Ekspropriacja. Wielkie boje partyzanckie AL, AK i BCh. Współpraca z partyzantką radziecką. Polski Sztab Partyzancki.

Krajowa Rada Narodowa. Powstanie Krajowej Rady Narodowej — 1.I.1944 r. Utworzenie Armii Ludowej. Budowa konspiracyjnego aparatu władzy ludowej. Delegacja KRN w Związku Radzieckim. Powstanie PKWN i Manifest (22.VII.1944).

Powstanie Warszawskie 1.VII—2.X.1944. Plan „Burza” Powstanie Warszawskie — jego polityczne, wojskowe i moralne aspekty. Bohaterstwo walczących. Zrzuty. Próby pomocy ze strony I Armii WP. Upadek powstania i planowe niszczenie Stolicy przez Niemców.

XVIII. POCZĄTKI WŁADZY LUDOWEJ W POLSCE I WALKA O JEJ UTRWALENIE 1944—1947 (4 godziny)

Kształtowanie się ustroju Polski Ludowej. Reforma Rolna i nacjonalizacja przemysłu. Przekształcenie PKWN w Rząd Tymczasowy. Sojusz ze Związkiem Radzieckim. Powstanie Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej.

Opozycja polityczna w rządzie. (PSL i Mikołajczyk). Walka ze zbrojnym podziemiem. Referendum i wybory do Sejmu Ustawodawczego.

Sprawa granic Polski na arenie międzynarodowej. Decyzje konferencji jałtańskiej i poczdamskiej w sprawie polskiej. Ustalenie zachodniej granicy Polski na Odrze i Nysie.

Początki odbudowy i przebudowy gospodarki w Polsce. Zniszczenia wojenne. Początki odbudowy i rekonstrukcji gospodarczej. Akcja osiedleńcza na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Inne ruchy migracyjne.

XIX. POWSTANIE ŚWIATOWEGO SYSTEMU KRAJÓW SOCJALISTYCZNYCH (2 godziny)

Powstanie krajów demokracji ludowej w Europie. Rumunia i Bułgaria. Węgry i Czechosłowacja. Jugosławia i Albania.

Rewolucja w Azji południowo-wschodniej i na Kubie. Powstanie Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej. Zwycięstwo rewolucji w Chinach i Północnym Wietnamie. Powstanie socjalistycznej Kuby.

XX. PRZEMIANY SPOŁECZNO-GOSPODARCZE I POLITYCZNE W POLSCE W LATACH 1947—1949 (2 godziny)

Odbudowa kraju ze zniszczeń wojennych. Rozwój oświaty. Realizacja trzyletniego planu odbudowy gospodarczej. Pomoc ZSRR. Odbudowa Warszawy. Intensyfikacja stosunków handlowych z zagranicą. Upowszechnienie oświaty. Likwidacja analfabetyzmu. Odbudowa i rozwój szkolnictwa wyższego i nauki.

Zjednoczenie ruchu robotniczego i ludowego. Trudności na drodze do zjednoczenia. Wzrost tendencji dogmatyczno-sekciarskich. Oskarżenie W. Gomułki i części kierownictwa PPR o „odchylenie prawicowo-nacjonalistyczne”. Kongres Zjednoczeniowy. Zjednoczenie ruchu ludowego. Ruch młodzieżowy w pierwszych latach Polski Ludowej.

XXI. ŚWIAT KAPITALISTYCZNY PO DRUGIEJ WOJNIE ŚWIATOWEJ (3 godziny)

Rozpad koalicji antyhitlerowskiej i jego przyczyny. Sprzeczności między systemem kapitalistycznym i so-

cialistycznym. Geneza i przejawy „zimnej wojny”, jej klasowa istota. Agresywny system paktów USA (NATO i inne). Układ Warszawski — 1955.

Demokracje zachodnie po II wojnie światowej. Wzrost roli USA po wojnie. Rozpad brytyjskiego i francuskiego systemu kolonialnego. Kryzys parlamentaryzmu francuskiego, rządy IV Republiki. Powrót de Gaulle'a do władzy. Lewica francuska.

Niemcy po II wojnie światowej. Proces w Norymberdze. Odejście mocarstw zachodnich od realizacji układów poczdamskich. Powstanie NRF przejawem zimnej wojny. Rola NRF w globalnej strategii imperializmu. Powstanie NRD i jej znaczenie.

XXII. KRAJE TRZECIEGO ŚWIATA (2 godziny)

Walka narodowowyzwoleńcza w krajach Afryki i Azji. Przebieg procesów dekolonizacji w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych na terenie Afryki i Azji. Neokolonializm.

Bliski Wschód po II wojnie światowej. Powstanie niezależnych państw arabskich. Powstanie państwa Izrael i jego imperialistyczne dążenia. Agresja izraelska 1956 i 1957 roku. Problem uchodźców palestyńskich. Walka krajów arabskich o likwidację skutków izraelskiej agresji.

XXIII. WZROST ZNACZENIA ZSRR NA ARENIE MIĘDZYNARODOWEJ (1 godzina)

Odbudowa i rozbudowa gospodarcza ZSRR. Przewyciężanie następstw kultu jednostki po śmierci Stalina. Uchwały XX Zjazdu KPZR i jego historyczne znaczenie. Radzieckie osiągnięcia naukowo-techniczne. Polityka zagraniczna ZSRR.

XXIV. OSIĄGNIĘCIA I TRUDNOŚCI SOCJALISTYCZNEJ PRZEBUDOWY POLSKI LAT 1950—1955 (2 godziny)

Rozwój gospodarki narodowej w okresie planu 6-letniego. Charakterystyka założeń planu. Proces socjalistycznego uprzemysłowienia kraju i przemiany społeczne. Nasilenie tendencji dogmatycznych.

Rozwój oświaty i nauki. Intensywny rozwój szkolnictwa wszystkich szczebli. Powstanie Polskiej Akademii Nauk. Upowszechnienie kultury.

XXV. POLSKA NA DRODZE BUDOWNICTWA SOCJALISTYCZNEGO
(1 godzina)

Przewyciężenie dogmatycznej deformacji w rozwoju socjalizmu w Polsce. Uchwały VIII Plenum KC PZPR z 1956 roku i ich konsekwencje. Walka partii z tendencjami antysocjalistycznymi (rewizjonistycznymi i innymi) szczególnie aktywnymi w latach 1956—7 i 1968. Główne kierunki rozwoju politycznego, gospodarczego i kulturalnego w latach 1956—70. Uchwały V Zjazdu partii i odstępstwa w ich realizacji. VII i VIII Plenum KC PZPR (1970—71) i ich znaczenie dla dalszego rozwoju budownictwa socjalistycznego w Polsce.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU NAUCZANIA

I. UWAGI OGÓLNE

1. Rola historii w realizacji ogólnych zadań dydaktyczno-wychowawczych szkoły

Historia jako przedmiot nauczania w technikum i liceum zawodowym stanowi ważny czynnik w przygotowaniu młodzieży do aktywnego udziału w życiu społecznym. Nauczanie historii ułatwia bowiem zrozumienie ogólnych prawidłowości procesu dziejowego, a przez to głębsze rozumienie współczesności i perspektywy przyszłości.

Zdobywanie wiedzy historycznej łączy się ściśle z rozwijaniem ogólnych zdolności poznawczych, w szczególności myślenia, wyobraźni, pamięci; mają przy tym zastosowanie różnorodne czynności myślowe, związane z podstawowymi rodzajami rozumowania: wnioskowaniem, dowodzeniem, sprawdzeniem i wyjaśnianiem.

Historia kształtuje patriotyzm i internacjonalizm proletariacki, uczy moralności i ma niemałe znaczenie w wychowaniu etycznym młodzieży. W procesie nauczania historii kształtują się bowiem przekonania i nastawienia uczuciowe w stosunku do określonych postaci historycznych, grup społecznych, idei i wartości kulturalnych.

Zdobywanie przez uczniów wiedzy historycznej, wyrabianie umiejętności posługiwania się nią w nowych sytuacjach poznawczych, wdrażanie do samodzielnej pracy, kształtowanie naukowego światopoglądu, rozwijanie uczuć patriotycznych i kształtowanie odpowiednich postaw moralnych — służy jednemu celowi, tj. przygotowaniu młodzieży do możliwie pełnego uczestniczenia w procesie budownictwa socjalistycznego.

2. Dobór i układ materiału nauczania

Ogólne zasady doboru i układu materiału nauczania w programie uwzględniają zarówno właściwości historii jako nauki, jak również charakter tej dyscypliny jako przedmiotu nauczania i wychowania. W celu stworzenia warunków umożliwiających lepsze przygotowanie młodzieży do zrozumienia współczesności zastosowano w budowie programu zasadę zwiększania stopnia systematyczności kursu historii w miarę zbliżania się do czasów współczesnych. W myśl tej zasady obszerniej zostały potraktowane dzieje nowożytne i najnowsze, materiał zaś z dziejów starożytnych i średniowiecza został ograniczony do niezbędnego minimum.

Ramy chronologiczne kursu historii w technikum i liceum zawodowym ustalono także w myśl postulatu wiązania historii ze współczesnością; realizacja tego postulatu wymaga szerszego omawiania z młodzieżą problematyki czasów najnowszych. Dobór

materiału uwzględnia jednakże zasadę integralności historii obejmuje więc wiadomości dotyczące różnych dziedzin życia społecznego i związków między nimi.

Zawarty w programie materiał nauczania obejmuje podstawowe fakty historyczne, niezbędne do zrozumienia przez uczniów najważniejszych problemów społeczno-gospodarczych, politycznych i kulturalnych na poszczególnych etapach procesu dziejowego — od pierwotnej wspólnoty rodowej aż do ukształtowania się światowego systemu socjalistycznego.

Słuszną zasadą, że wiadomości z historii Polski powinny być potraktowane szerzej i w sposób bardziej pogłębiony, znalazła swój wyraz w odpowiednich proporcjach i w powiązaniach między historią narodową i powszechną. Dzieje ojczyzny ujęte zostały jako wątek rozwojowy całości dziejów, co z punktu widzenia rozwijania samodzielności i aktywności myślowej uczniów, a przede wszystkim ze względów wychowawczych ma duże znaczenie.

Materiał nauczania zawarty w programie ujęto w zasadzie chronologicznie. Odchylenia od tej zasady, podyktowane wymaganiami natury dydaktycznej, wprowadzono tylko w kilku tematach.

W ujęciu treści poszczególnych działów i tematów programu uwzględniono zarówno związki genetyczne i przyczynowo-skutkowe, jak również związki funkcjonalno-strukturalne. Stwarza to pomyślnie warunki nauczania problemowego i organizowania samodzielnej pracy uczniów. Uzupełnieniem szkolnego kursu historii jest celowo i planowo zorganizowana lektura prac popularnonaukowych.

3. Organizacja pracy dydaktyczno-wychowawczej

W organizowaniu procesu nauczania niezmiernie ważną rolę odgrywa różnorodność sposobów oddziaływania na uczniów, a zwłaszcza sposobów pracy samych uczniów. Zadania bowiem współczesnej szkoły wymagają takiej organizacji pracy dydaktyczno-wychowawczej, aby samodzielność i aktywność myślowa uczniów mogły być rozwijane na wszystkich lekcjach historii.

Jednym z ważnych warunków rozwijania samodzielności i aktywności myślowej uczniów jest zachowanie odpowiedniej proporcji między sytuacjami związanymi z przyswajaniem przez uczniów gotowej wiedzy, a sytuacjami wymagającymi samodzielnego rozwiązywania problemów.

Podawane przez nauczyciela wiadomości powinny stanowić tylko niezbędną podstawę do samodzielnego wysiłku myślowego uczniów — do wykrywania związków między faktami historycznymi, wyprowadzania wniosków, sprawdzania słuszności przytaczanych twierdzeń, określania istotnych cech poszczególnych zjawisk historycznych, odróżniania cech ogólnych od specyficznych, uogólniania, stosowania poznanych uogólnień przy wyjaśnianiu i ocenianiu nowych faktów historycznych, klasyfikacji materiału z określonego punktu widzenia itd.

Istotną rolę w rozwijaniu samodzielności i aktywności myślowej uczniów odgrywa spójność logiczna, wzajemne powiązanie poszczególnych sytuacji poznawczych, co można osiągać przez skupienie ich wokół problemu stanowiącego główne zadanie lekcji.

Problem otwiera przed uczniami perspektywę pracy, wskazuje cel podejmowanego wysiłku myślowego, kształtuje właściwy stosunek uczniów do podawanych przez

nauczyciela lub podręcznik wiadomości, do stawianych w toku nauczania zadań, ćwiczeń i pytań. Sytuacje problemowe mają wartość dydaktyczną przy stosowaniu wszystkich form organizacji pracy i wszystkich metod nauczania, a nie tylko na lekcjach poświęconych specjalnie samodzielnej pracy uczniów nad rozwiązywaniem określonych problemów i zadań. Problem i związane z nim zadania stanowią dla uczniów podstawę koordynacji wszystkich ich czynności poznawczych. Nie jest to jednak podstawą wystarczającą dla nauczyciela jako organizatora procesu poznawczego uczniów.

Nauczyciel powinien uświadomić sobie cele perspektywiczne i rozwiązywane przez uczniów problemy traktować jako ogniwa w realizacji tych celów. Nauczyciel powinien wiedzieć, dlaczego stwarza na danej lekcji taką a nie inną sytuację problemową, dlaczego na omówienie jednych zagadnień poświęca stosunkowo mało czasu, gdy inne rozpatrywane są szczegółowo z zastosowaniem różnych pomocy naukowych. Perspektywiczne cele dydaktyczno-wychowawcze są dla nauczyciela podstawą koordynacji wszystkich stron działalności poznawczej uczniów i głównym kryterium wprowadzania takich lub innych układów pojęć, stwarzania odpowiednich sytuacji problemowych oraz doboru właściwych form pracy uczniów na lekcjach. Świadoma koordynacja różnych stron działalności poznawczej uczniów zwiększa siłę oddziaływania wychowawczego historii, ułatwia nauczycielowi stworzenie warunków niezbędnych do kształtowania naukowego poglądu na świat i przekształcania się zdobytej przez uczniów wiedzy historycznej w przekonania.

Dla osiągnięcia lepszych wyników nauczania we właściwym czasie i przy mniejszym wysiłku nauczyciela i uczniów konieczne jest planowanie pracy dydaktyczno-wychowawczej. Chodzi tu przede wszystkim o roczny plan pracy w danej klasie. Plan taki może być tylko planem ramowym. W przygotowaniu planu rocznego główną rolę odgrywa analiza materiału programowego i analiza treści podręcznika. Wynikiem tej analizy powinno być określenie głównych problemów dla poszczególnych rozdziałów i tematów programu oraz celów dydaktyczno-wychowawczych, które można na danym materiale realizować. Plan taki pomoże nauczycielowi przydzielić właściwą liczbę godzin na poszczególne tematy, dobrać odpowiednie pomoce naukowe i literaturę uzupełniającą, zaplanować konkretnie wycieczki oraz powiązać materiał nauczania z życiem współczesnym.

W toku realizacji planu rocznego powinny być opracowywane plany szczegółowe (okresowe), które stanowią podstawę przygotowania się nauczyciela do lekcji. W nauczaniu historii ważne jest, aby przygotowywać całe cykle lekcji, a nie każdą lekcję z osobna i w izolacji. Przy takim przygotowaniu nauczyciel nie traci z oczu perspektywy; realizując określoną jednostkę lekcyjną wie, w jakim stosunku pozostaje ona do innych lekcji.

Uzupełnieniem i dalszym ciągiem pracy lekcyjnej jest praca domowa uczniów. Nauczyciel nie ma bezpośrednio wpływu na pracę domową, kieruje nią jednak w sposób pośredni przez odpowiednie przygotowanie uczniów do wykonania zadań domowych oraz przez sprawdzenie. Praca domowa jest więc uczeniem się w dużym stopniu samodzielnym i z tego względu spełnia bardzo ważną rolę wychowawczą. Trzeba jednak pamiętać, że praca domowa może spełniać swoje zadanie tylko wówczas, gdy jest odpowiednio zorganizowana. Do podstawowych warunków właściwie organi-

zowanej i owocnej pracy domowej uczniów zaliczyć należy: powiązanie pracy domowej z pracą lekcyjną w jednolity proces nauczania, różnorodność tematyki i form zadań domowych oraz wspomniane wyżej należyte przygotowanie uczniów do wykonania zadań domowych.

4. Dobór metod, sposobów i środków nauczania

Stosowane w nauczaniu historii metody pracy dydaktyczno-wychowawczej powinny ułatwiać uczniom nie tylko poznanie faktów historycznych, lecz także zdobycie umiejętności i sprawności służących przygotowaniu uczniów do życia. Konieczne jest położenie szczególnie dużego nacisku na te metody, które zwiększają stopień samodzielności i aktywności myślowej uczniów, zmuszają ich do posługiwania się zdobytą wiedzą historyczną w nowych sytuacjach poznawczych. Konieczność posługiwania się różnymi metodami i środkami dydaktycznymi wynika nie tylko z postulatu wszechstronnego rozwijania osobowości uczniów, lecz również z różnorodności samej treści szkolnego kursu historii.

W doborze metod i środków nauczania ważną rolę spełniają trzy zasady.

Pierwsza z nich to zasada **a d e k w a t n o ś c i** metod, sposobów i środków nauczania do rodzaju ogólnych stron procesu poznawczego uczniów. Tak np. kształtowanie prawidłowych wyobrażeń historycznych i przyswajanie przez uczniów materiału faktograficznego wymaga posługiwania się głównie metodą obserwacji historycznej oraz takimi sposobami i środkami, jak opowiadanie nauczyciela i obrazowy opis, pokaz ilustracji, wyświetlenia filmów historycznych, wycieczki do muzeum, oglądanie miejscowych zabytków historycznych, czytanie wybranych wyjątków z lektury historycznej itp. Przechodzenie od faktów do uogólnień dokonuje się na drodze analizy i syntezy historycznej. Mogą tu mieć zastosowanie takie metody i środki, jak np. wykład nauczyciela, referaty uczniowskie, pogadanka i dyskusja oraz ćwiczenia i zadania, wymagające od uczniów samodzielnego rozumowania opartego nie tylko na materiale spostrzeżeń, lecz przede wszystkim rozumowania teoretycznego, opartego na materiale pojęć i sądów ogólnych.

Wyrabianie natomiast umiejętności i sprawności w posługiwaniu się zdobytą wiedzą historyczną w nowych dla uczniów sytuacjach poznawczych opiera się zarówno na obserwacji historycznej, jak też na analizie i syntezie. Na czoło wysuwa się tu bowiem rozpatrywanie nowych dla uczniów faktów historycznych lub też współczesnych wydarzeń życia społecznego z punktu widzenia znanych już uczniom uogólnień. Mogą tu mieć zastosowanie specjalnie przygotowane ćwiczenia, wymagające posługiwania się poznanymi uogólnieniami — przy analizie np. wybranych ilustracji, wybranych fragmentów ze źródeł historycznych, miejscowych zabytków itp.

Drugą zasadą jest **z g o d n o ś ć** metod i środków nauczania ze swoistymi właściwościami opracowywanego materiału. Między doбором i układem treści a doбором metod i środków nauczania istnieje wzajemna zależność. Dobór metod pracy dydaktycznej związany jest nie tylko ze specyfiką materiału z poszczególnych epok, lecz także ze swoistymi właściwościami materiału z poszczególnych dziedzin historii (historia społeczno-gospodarcza, polityczna, wojen i wojskowości, kultury). Tak np., aby doprowadzić uczniów do zrozumienia stopniowego postępu gospodarczego w historycznym rozwoju, nie są potrzebne szczegóły. Ważną

sprawą jest natomiast poznanie przez uczniów najbardziej istotnych cech poszczególnych okresów historycznych jako etapów ogólnego rozwoju. Inaczej natomiast przedstawia się sprawa doboru metod i środków nauczania, gdy chodzi o zagadnienia związane z postępem technicznym, np. z ulepszaniem narzędzi pracy. Ważną rolę odgrywają tu nie tylko ogólne warunki przyspieszające lub opóźniające rozwój sił wytwórczych w danym okresie historycznym, lecz także znajomość najbardziej istotnych elementów danego narzędzia oraz jego funkcji w procesie produkcji. Konieczne tu będzie organizowanie wycieczek do muzeum oraz wprowadzanie różnych zadań, wymagających od uczniów samodzielnego analizowania ilustracji, modeli itp.

Materiał z dziejów społeczno-gospodarczych stwarza bardzo duże możliwości korzystania z wiedzy, którą uczniowie zdobyli na lekcjach innych przedmiotów nauczania oraz z własnych obserwacji i doświadczenia życiowego uczniów. Wykorzystanie tych elementów wpływa dodatkowo na urozmaicenie toku lekcji poświęconych wymienionej problematyce.

Przy opracowywaniu różnych zagadnień z dziejów politycznych ważną sprawą jest powiązanie ich z warunkami społeczno-gospodarczymi danego kraju oraz z ogólną sytuacją międzynarodową. Powiązanie takie stwarza podstawę do zadań wymagających od uczniów w miarę samodzielnej analizy i oceny działalności poszczególnych klas społecznych, wybitnych postaci historycznych, różnych instytucji, państw itd. Do oceny takiej potrzebna jest konfrontacja stawianych przez określoną grupę społeczną celów z warunkami niezbędnymi do ich realizacji oraz realnymi możliwościami stworzenia takich warunków w określonym miejscu i czasie. Podstawą do określenia niezbędnych warunków realizacji celu jest dla uczniów zdobyta już wiedza historyczna. Podstawą zaś do charakterystyki realnych możliwości stworzenia warunków w danym miejscu i czasie stanie się analiza całokształtu stosunków społeczno-gospodarczych i politycznych w określonym kraju z uwzględnieniem wpływu sytuacji międzynarodowej.

Trzecią zasadą jest z g o d n o ś ć stosowanych przez nauczyciela metod i środków nauczania z możliwościami poznawczymi danego zespołu uczniowskiego na określonym etapie pracy. Ta sama metoda może mieć w nauczaniu historii różne stopnie trudności. Łatwiejsza dla uczniów jest np. analiza i synteza historyczna oparta na materiale spostrzeżeń i wyobrażeń od analizy i syntezy opartej na pojęciach i sądach ogólnych. Najtrudniejsza zaś jest analiza i synteza historyczna związana z samodzielnym rozwiązywaniem przez uczniów różnych problemów teoretycznych. Rozwiązywanie tego rodzaju zadań poznawczych wymaga przeprowadzenia operacji myślowych zróżnicowanych pod względem stopnia trudności. Tak samo środki nauczania mogą mieć charakter więcej lub mniej złożony.

Dostosowanie więc metod i środków nauczania do możliwości poznawczych uczniów powinno być przedmiotem stałej troski nauczyciela. Wszystkie metody należy traktować rozwojowo i dynamicznie, zwiększając stopniowo trudności. Taki sposób postępowania sprzyja rozwojowi samodzielności myślenia uczniów.

Dla urzeczywistnienia zasady zgodności metod pracy dydaktyczno-wychowawczej z możliwościami poznawczymi danego zespołu uczniowskiego konieczna jest dokładna kontrola rzeczywistego stanu wiedzy uczniów, ich umiejętności i sprawności w posługiwaniu się różnymi pomocami naukowymi. Dopiero wyniki takiej kontroli dają na-

uczycielowi podstawę do wyboru odpowiednich dla danej klasy metod i środków nauczania.

W doborze metod i środków nauczania do poszczególnych lekcji ważną rolę odgrywa, oprócz omówionych już zasad, cały zespół wzajemnie powiązanych kryteriów szczegółowych. Jednym z ważniejszych kryteriów w tym zespole są cele dydaktyczno-wychowawcze realizowane w ramach cyklu lekcji stanowiących pewną zwartą całość. Te cele decydują bowiem o funkcji dydaktycznej poszczególnych lekcji w ramach całego cyklu, a funkcja dydaktyczna lekcji wpływa na przydział szczegółowych treści do danej lekcji. Treść znów ma bardzo duży wpływ na określenie zadań kształcących i wychowawczych, realizowanych na danej lekcji i wreszcie zadania decydują o wyborze takich lub innych metod i środków nauczania. Wynika z tego, że w całym tym zespole kryteriów szczegółowych, kluczową pozycję zajmują zadania dydaktyczno-wychowawcze, związane ściśle z treścią realizowanego materiału.

5. Utrwalanie wiadomości i umiejętności uczniów.

Istota utrwalania zdobytej przez uczniów wiedzy i umiejętności, jako swoistej strony procesu nauczania, polega na planowym stwarzaniu przez nauczyciela warunków umożliwiających uczniom stosowanie zdobytej wiedzy przy rozwiązywaniu nowych zadań. Tak pojęte utrwalanie jest bardzo ważnym czynnikiem w rozwijaniu samodzielności i aktywności myślowej uczniów.

Utrwalania zdobytej przez uczniów wiedzy historycznej nie można traktować w oderwaniu od treści i metod pracy nad nowym materiałem. Już w toku pracy nad nowym materiałem trzeba stwarzać sytuacje korzystne dla zapamiętywania faktów historycznych, związków między nimi i uogólnień. Utrwalanie zdobytej przez uczniów wiedzy powinno być ściśle związane ze wszystkimi stronami działalności poznawczej uczniów, tj. poznaniem faktów historycznych, ich uogólnień oraz posługiwaniem się zdobytą wiedzą historyczną w nowych sytuacjach poznawczych.

W systemie utrwalania najważniejszą rolę odgrywają dwa ściśle ze sobą związane procesy: 1) proces włączania poznanego przez uczniów materiału faktograficznego do nowych układów treści i dochodzenia do coraz szerszych struktur pojęciowych, 2) proces pogłębiania zdobytej już przez uczniów wiedzy przez posługiwanie się nią w coraz to innych sytuacjach poznawczych. Te dwa procesy stanowią w nauczaniu historii główną podstawę koordynacji wszystkich sposobów utrwalania wiadomości uczniów.

6. Kontrola i ocena wyników pracy uczniów

Kontrola spełnia w procesie nauczania nie tylko funkcję sprawdzającą, lecz także funkcję kształcącą i wychowawczą. Jest ona jednym z ważnych warunków trwałości zdobytej przez uczniów wiedzy oraz bodźcem sprzyjającym rozwijaniu ich samodzielności i aktywności myślowej. Ponadto wdraża uczniów do systematycznej i celowo organizowanej pracy własnej.

Pisemne prace kontrolne (stosowane oczywiście z dużym umiarem) dają znaczną oszczędność czasu, obejmują swym zasięgiem wszystkich uczniów i zapewniają przez to większą obiektywność wyników sprawdzenia. Ustne sposoby kontroli potrzebne są

nie tylko do sprawdzania wyników pracy ucznia, lecz także do realizacji innych celów dydaktyczno-wychowawczych, jak np. kształtowanie kultury wypowiedzi, umiejętności dokładnego wyrażania sądów itp.

Kontrola powinna być przeprowadzana systematycznie. Wymaga to zwrócenia głównej uwagi na kontrolę bieżącą, planową, a nie na kontrolę sporadyczną. Kontrolą należy obejmować wszystkie istotne elementy treści każdego większego tematu lub działu programu. Zadania kontrolne powinny zawsze opierać się na wymaganiach programu nauczania i w miarę możliwości powinny być jednakowe pod względem stopnia trudności dla wszystkich uczniów danej klasy. Z kontrolą nierozzerwalnie związana jest ocena pracy ucznia, która służy tym samym celom dydaktyczno-wychowawczym. Aby ocena ułatwiała realizację zadań dydaktyczno-wychowawczych, konieczne jest spełnienie całego zespołu warunków. Niezbędne jest możliwie maksymalne zobiektywizowanie oceny i posługiwanie się różnymi jej formami (wystawiany stopień, charakterystyka słowna).

Przedmiotem oceny powinien być przede wszystkim stopień zrozumienia przez ucznia materiału zasadniczego, umiejętność poprawnego wyjaśniania najbardziej istotnych wydarzeń i zjawisk historycznych. Wymagania nauczyciela nigdy nie powinny przekraczać ram programu, gdyż uniemożliwia to ustalenie jednakowych dla wszystkich uczniów kryteriów i norm oceny.

Ocena powinna być jawna, a kryteria i normy, na których oparte są wymagania nauczyciela, powinny być oczywiste dla uczniów. Jawność oceny wobec całej klasy nie wyklucza rozmowy indywidualnej nauczyciela z uczniem, zwłaszcza w przypadku zaleconej likwidacji stwierdzonych uprzednio braków.

Oceniając pracę uczniów, nauczyciel powinien stale pamiętać o tym, że ocena nie jest celem samym w sobie, lecz jednym z ważnych środków oddziaływania wychowawczego.

7. Korelacja z innymi przedmiotami nauczania

W toku nauki szkolnej konieczne jest nawiązywanie na lekcjach jednego przedmiotu do innych dyscyplin naukowych i wykazywanie wzajemnych związków i uwarunkowań między zjawiskami przyrody, życia społecznego i psychiki ludzi. Pozwoli to na lepsze i wszechstronnejsze naświetlenie wydarzeń i zjawisk oraz na pełniejsze i dokładniejsze rozumienie pojęć. Nauczanie historii powinno cechować dążenie do wzajemnego powiązania różnych dziedzin życia społecznego. Dlatego trzeba skupiać i syntetyzować wiadomości zdobyte przez uczniów na lekcjach innych przedmiotów. Na przykład wiadomości o wielu ważnych odkryciach i wynalazkach w dziedzinie fizyki, chemii, biologii, geografii mogą i powinny być na lekcjach historii powiązane z całokształtem warunków społeczno-gospodarczych i politycznych, panujących w danym okresie historycznym. Historyk ma też możliwość wykazania wpływu nauk przyrodniczych na rozwój techniki, życia społecznego i kulturalnego.

Wiele istotnych związków ma historia z nauką języka polskiego. Historia ułatwia umiejscowienie w czasie i należyte zrozumienie utworów literackich oraz opisanych w nich wydarzeń z przeszłości. Lektura zaś polonistyczna, zwłaszcza o tematyce związanej z walką narodowowyzwoleńczą, z okupacją hitlerowską i z budownictwem socjalistycznym w naszym kraju, poszerzy wiadomości historyczne i spotęguje emocjonal-

ny stosunek do tych zagadnień. Korzystając z utworów literackich należy pamiętać o ich specyfice poznawczej, wyrażającej się m.in. w fikcji literackiej.

Poważną pomoc w nauczaniu historii stanowią wiadomości uczniów w zakresie geografii. Znajomość środowiska geograficznego pozwala lepiej zrozumieć przemiany społeczno-gospodarcze i polityczne. Ponadto lekcje geografii przyczyniają się do wyrobienia lepszej orientacji przestrzennej i sprawności w posługiwaniu się mapą.

Omawiając zagadnienia z zakresu kultury, nauczyciel historii powinien wykorzystywać wiadomości uczniów, uzyskane na lekcjach wychowania plastycznego i muzycznego.

Wiadomości zdobyte na lekcjach historii stanowią będą cenną pomoc w realizacji programu przededytyki nauki o społeczeństwie. Materiał nauczania historii stanowi podbudowę dla ugruntowania i usystematyzowania problematyki materializmu historycznego, dostarcza wielu przykładów dla wychowania w duchu patriotyzmu i internacjonalizmu. Szczególnie przydatne będą wiadomości z historii najnowszej przy omawianiu na lekcjach przededytyki nauki o społeczeństwie problematyki PRL i współczesnego świata.

Obowiązkiem nauczyciela historii jest zaznajomienie się z programami nauczania innych przedmiotów, a także utrzymywanie ścisłego kontaktu z innymi nauczycielami dla wzajemnego informowania się i uzgadniania toku pracy dydaktyczno-wychowawczej. Pozwoli mu to zorientować się, jakie wiadomości rzeczowe oraz pojęcia zostały już wprowadzone na lekcjach innych przedmiotów, aby na lekcjach historii móc się do nich odwołać lub tylko je uzupełnić i rozwinąć.

8. Organizacja pracy pozalekcyjnej uczniów

Treścią zajęć pozalekcyjnych mogą być zagadnienia, które szczególnie zainteresowały uczniów, nie przekraczając ich możliwości poznawczych i mają swe uzasadnienie dydaktyczno-wychowawcze. W zajęciach tych konieczne jest pozostawienie uczniom możliwie dużej swobody i położenie szczególniejszego nacisku na samodzielne prace wykonywane przez uczniów zespołowo.

W pracy pozalekcyjnej mogą być organizowane zespoły dla wykonania doraźnego zadania oraz zespoły trwałe, zorganizowane w kółka historyczne. Moment zorganizowania kółka powinien być poprzedzony dostatecznym okresem przygotowawczym. Najbardziej istotnym czynnikiem w przygotowaniu odpowiednich warunków do zorganizowania kółka jest rozbudzenie u uczniów zainteresowań historycznych. Wykorzystanie przez nauczyciela tylko doraźnych chęci uczniów i zorganizowanie kółka bez wystarczającej pracy przygotowawczej pociąga zwykle za sobą konieczność zbyt dużej pomocy i ingerencji ze strony nauczyciela, a tym samym znacznie ogranicza samodzielność uczniów, co czasem może doprowadzić do szybkiego rozpadu kółka.

Program i zakres pracy kółek historycznych w różnych szkołach, a nawet w tej samej szkole na różnych etapach rozwoju pracy pozalekcyjnej, może być bardzo różny. Praca w kółku powinna zaspokajać i rozwijać i indywidualne zainteresowania poszczególnych uczniów. Kierowanie pracą kółka wymaga od nauczyciela możliwie gruntownego poznania danego środowiska społecznego i potrzeb uczniów. Stosunek między opiekunem a członkami kółka powinien się tak ułożyć, aby młodzież była

przeświadczona o swej samodzielności, aby samorzutnie szukała pomocy u nauczyciela. Trzeba stale dążyć do stworzenia sytuacji, które sprzyjają rozwojowi inicjatywy i samodzielności uczniów.

Jedną z najbardziej efektywnych form pracy kółek historycznych są wycieczki połączone ze zwiedzaniem miejsc różnych wydarzeń historycznych, zabytków, muzeów itp. Do wartościowych form pracy kółek należy zaliczyć wieczornice historyczne. Tematyka ich może być różnorodna. Mogą to być imprezy związane z rocznicami ważnych wydarzeń historycznych, z działalnością wybitnych postaci historycznych, z przeszłością danego regionu, wieczornice poświęcone pewnym problemom historycznym, jak np.: „Walka narodu polskiego z okupantem hitlerowskim”; „Życie na wsi polskiej dawniej i dziś”, „Walka wyzwolénca narodów kolonialnych”. Wieczornice historycznych nie można jednak organizować zbyt często, gdyż ich wartości poznawcze i wychowawcze uzależnione są od solidnego przygotowania i wykonania.

Inną formą pracy kółek, ułatwiającą wiązanie przeszłości ze współczesnością i rozszerzanie zainteresowań młodzieży różnymi problemami życia społecznego, są sesje popularnonaukowe, wystawy tematyczne oraz gazetka.

Zajęcia pozalekcyjne często rodzą u uczniów potrzebę pogłębionej pracy nad określonymi problemami w niewielkich zespołach. Może to być np. dyskusja nad przeczytaną książką lub nad wybranym zagadnieniem, różnego rodzaju konkursy czytelnicze. Istotną sprawą jest tu stwarzanie sytuacji, pobudzających uczniów do stawiania problemów teoretycznych i podejmowania różnych zadań praktycznych, których wykonanie wymaga posługiwania się lekturą historyczną.

Ważną rolę odgrywają w pracy pozalekcyjnej różne rodzaje prac społecznie użytecznych związanych z historią. Uczniowie technikum (liceum zawodowego) mogą np. pomagać w przygotowaniu wycieczek dla obejrzenia zabytków historycznych w danym regionie, pełniąc funkcję przewodników tych wycieczek, mogą organizować wieczornice historyczne w miejscowym zakładzie pracy lub spółdzielni produkcyjnej. Mogą też opiekować się zabytkami przeszłości oraz pomagać ekspedycjom naukowym, przeprowadzającym badania archeologiczne w najbliższej okolicy. Pożądane są zespoły uczniowskie, które przygotowują pomoce do historii i sprawują nad nimi opiekę.

II. UWAGI SZCZEGÓŁOWE

KLASA I

Materiał nauczania w klasie I obejmuje okres od najdawniejszych dziejów ludzkości do schyłku XVIII wieku. Osią programu są przy tym wybrane zagadnienia z historii Polski. Wiadomości z dziejów powszechnych uwzględniono jedynie w zakresie minimalnym, niezbędnym do zrozumienia przez uczniów problematyki historii ojczystej.

Tak więc w zakresie dziejów starożytnych należy skoncentrować pracę wokół genezy tych wartości kulturalnych, które wytworzone w starożytności stały się następnie dziedzictwem Europy i Polski w wiekach średnich i nowych.

Na przykładzie cywilizacji Starożytnego Wschodu dajemy elementarny pogląd na funkcje państwa, organizacji kultury i nauki w społeczeństwie klasowym. Te same

kwestie zostaną rozwinięte i pogłębione w toku lekcji poświęconych dziejom Grecji. Zapoznanie się ze stosunkami panującymi w Atenach w V wieku p.n.e. pozwoli uczniom zrozumieć, jak zatrudnienie w produkcji niewolnej siły roboczej umożliwiło udział obywateli w życiu społeczno-politycznym, jak w tych warunkach rozwijały się instytucje demokratyczne oraz kultura naukowa i artystyczna. Silny akcent należy położyć na fakt, że zrodzona w miastach greckich kultura zyskała następnie w okresie hellenistycznym wymiar uniwersalny.

Materiał z historii starożytnego Rzymu dobrano tak, aby z jednej strony ukazać najpierw apogeum, a następnie upadek systemu niewolniczego, z drugiej zaś strony — zapoznać uczniów ze znaczeniem instytucji i idei, które przetrwają państwo rzymskie i będą odgrywać poważną rolę w następnych epokach; należą do nich: koncepcja cesarstwa uniwersalnego, Kościół, prawo rzymskie, język łaciński.

Podstawowa wiedza o Europie wczesnośredniowiecznej powinna objąć znajomość jej podziału politycznego i kulturalnego, panujących w niej tendencji uniwersalistycznych, reprezentowanych na Zachodzie przez wskrzeszone cesarstwo i rywalizujące z nim papieżstwo, oraz ustroju feudalnego i jego form w okresie tzw. rozdrobnienia feudalnego. Zapoznając uczniów z instytucją cesarstwa średniowiecznego, nie należy używać anachronicznego i sprzecznego z jego istotą określenia: Cesarstwo Rzymskie Narodu Niemieckiego.

W nawiązaniu do wiadomości z dziejów powszechnych zrozumiałe stanie się miejsce tworzącego się państwa polskiego w średniowiecznej Europie, znaczenie polityczne i kulturalne wprowadzenia do Polski chrześcijaństwa oraz istota walk pierwszych Piastów z cesarstwem o niezależność polityczną.

Rozdział pt. „Polska w dobie wypraw krzyżowych” jest tak skonstruowany, aby umożliwić powiązanie zjawisk gospodarczych, politycznych i kulturalnych w Polsce z nurtem dziejów europejskich. Dotyczy to przede wszystkim rozwoju gospodarki towarowej i życia miejskiego oraz wpływów ideologicznych Kościoła na społeczeństwo, a zwłaszcza ideologii „wojny świętej” i jej realizacji.

Zmierzch uniwersalizmu i kryzys reprezentujących go instytucji z jednej strony, z drugiej zaś przezwyciężenie rozdrobnienia feudalnego i początki narodowych monarchii stanowych w Europie stanowią tło dziejów Polski w okresie zwanym schyłkiem średniowiecza. Zapoznając uczniów z państwem polskim XIV i XV wieku, należy zwrócić uwagę, że odpowiada ono modelowi państwa, jaki zapanował w owym czasie także w innych krajach Europy Środkowej. Prócz charakterystyki formy państwa program postuluje zaakcentowanie wzrostu znaczenia międzynarodowego Polski za panowania Kazimierza Wielkiego i pierwszych Jagiellonów, a zwłaszcza jej aktywnej roli w Europie Środkowej.

Charakterystyka „złotego wieku” w Polsce w jego aspekcie gospodarczym, społecznym, politycznym i kulturalnym zostaje poprzedzona charakterystyką analogicznych zjawisk w skali europejskiej. Dzięki temu przy omawianiu stosunków w Polsce można stale odwoływać się do ich tła powszechnodziejowego. Zwracając uwagę na udział Polski w przemianach ogólnoeuropejskich, uczniowie powinni również dostrzegać odrębności rozwojowe Polski, przejawiające się w jej ustroju politycznym i rozległej tolerancji religijnej.

W rozdziale pt. „Wojny Polski w XVII wieku” należy przedstawić wojny Rzeczy-

pospolitej w powiązaniu z dokonującymi się współcześnie zmianami w międzynarodowym układzie sił. Zagadnienia polityczne pozostają tu jednak tylko tłem kolejnych lekcji, których celem poznawczym jest zaznajomienie uczniów z organizacją wojskową Rzeczypospolitej, sposobem wojowania oraz najsłynniejszymi sukcesami i porażkami oręża polskiego w tym okresie. Uczniowie powinni także rozumieć, że osiągnięte w toku wojen XVII wieku zwycięstwa nie stanowiły należytej rekompensaty za nadmierny wysiłek zbrojny i zniszczenie kraju.

Do zmian w międzynarodowym układzie sił nawiązuje rozdział następny: „Polska i jej sąsiedzi w pierwszej połowie XVIII w.” Ograniczając się w tym temacie do Europy Środkowej i Wschodniej uczniowie prześledzą wzrost znaczenia monarchii absolutnych w Rosji, Prusach i Austrii, postępujący równoległe do upadku gospodarczego, politycznego i kulturalnego państwa polskiego w pierwszej połowie XVIII wieku. Należy przy tym zwrócić uwagę na genetyczny związek między wojnami XVII wieku a słabością Rzeczypospolitej w stuleciu następnym.

Optymistycznym akcentem, który zamknie kurs klasy I, będzie rozpatrzenie diskutowanych w połowie XVIII wieku programu reform ustrojowych oraz przedsięwziętej w szkołach pijarskich reformy oświaty.

Orientacyjny przydział godzin na realizację poszczególnych działów materiałów nauczania w klasie I

I. Najwcześniejsze dzieje ludzkości	— 1 godz.
II. Osiągnięcia gospodarcze i kulturalne ludów Starożytnego Wschodu	— 1 godz.
III. Starożytna Grecja	— 5 godz.
IV. Starożytny Rzym	— 5 godz.
V. Ukształtowanie się średniowiecznej Europy	— 4 godz.
VI. Państwo Polskie w walce o niezależność od cesarstwa	— 5 godz.
VII. Polska w dobie wypraw krzyżowych.	— 9 godz.
VIII. Rozkwit Polski u schyłku średniowiecza	— 10 godz.
IX. Początki nowożytnego świata „Złoty wiek w Polsce”	— 10 godz.
X. Wojny Polski w XVII wieku	— 7 godz.
XI. Polska i jej sąsiedzi w pierwszej połowie XVIII wieku	— 6 godz.
Godziny na powtórzenie i utrwalenie materiału	— 5 godz.

Razem 68 godz.

KLASA II

Materiał nauczania klasy II obejmuje historię powszechną od rewolucji burżuazyjnej w Anglii oraz historię Polski od 1764 r. do wybuchu pierwszej wojny światowej. Jest to okres głębokich przeobrażeń społeczno-politycznych, ekonomicznych, ustrojowych i kulturalnych w świecie oraz w dziejach naszego narodu. Rewolucja burżuazyjna w Anglii otwiera okres zwycięskich rewolucji burżuazyjnych, które likwidują dawne stosunki feudalne, a na ich miejsce wprowadzają nowe, kapitalistyczne. Dynamicznie rozwija się przemysł, zmienia się struktura społeczeństwa, powstają nowe

systemy ustrojowe, istotnym przeobrażeniem ulega kultura, rodzi się i rozwija nowoczesna świadomość narodowa. Dzieje się to wszystko w warunkach ostrej walki klasowej między klasą robotniczą a burżuazją, rodzi się socjalizm naukowy, powstają masowe partie robotnicze, które organizują proletariat do walki o swoje prawa. Tempo tych przemian nie jest jednakowe we wszystkich krajach nie wszędzie też są one tak głębokie. Ugruntowanie się stosunków kapitalistycznych w Europie i na świecie jest procesem bardzo złożonym i długotrwałym, w niektórych krajach następuję dopiero w XX wieku.

Polska, po okresie wiekowego zacofania społeczno-gospodarczego i kulturalnego oraz anarchii w życiu politycznym, wstępuje w drugiej połowie XVIII w. na drogę rozwoju i postępu. Przemoc państw ościennych pozbawia naród polski własnej państwowości, a tym samym ogranicza możliwości jego rozwoju i przekształcenia się w pełni nowoczesne społeczeństwo. Naród polski nigdy nie pogodził się z utratą niepodległości dlatego też walka o jej odzyskanie stanowi główny wątek naszych dziejów pozaborbzych. W tej walce, a także w procesie dokonywających się przeobrażeń społecznych rodzi się i rozwija nowoczesny naród polski. Jednocześnie, mimo przeszkód stawianych niejednokrotnie przez zaborców, rozwija się życie gospodarcze i kultura, a w końcu XIX w. powstają masowe partie polityczne rodzi się i rozwija polski ruch robotniczy. Ogólny więc kierunek rozwoju historycznego naszego narodu jest taki sam jak innych narodów europejskich, jego cechy specyficzne wynikają w głównej mierze z braku własnej państwowości.

Materiał nauczania klasy II został podzielony na 16 działów. Treść działu I „Oświecenie w Europie i w Polsce. Upadek niepodległej Polski” umożliwia doprowadzenie uczniów do zrozumienia podstawowych prawidłowości rewolucji burżuazyjnych w Europie a także wagi przemian społeczno-gospodarczych, kulturalnych i politycznych, jakie dokonały się w Polsce w drugiej połowie XVIII w. Należy silnie zaakcentować dążenia reformatorskie, przemiany w rolnictwie, powstanie i rozwój manufaktur, wzrost znaczenia mieszczaństwa, powstanie i działalność Komisji Edukacji Narodowej — pierwszego w Europie ministerstwa oświaty, rozwój literatury i jej patriotyczne zaangażowanie, reformy ustroju politycznego z wiekopomną Konstytucją 3-go maja, bohaterską walką o niepodległość w 1794 r.

Uczeń powinien zrozumieć, że o ile pierwszy rozbiór spowodowany był w dużym stopniu zacofaniem państwa i anarchią, o tyle dwa następne — i ostateczny upadek Rzeczypospolitej — dokonały się w momencie odrodzenia życia gospodarczego i politycznego a także kultury; mocarstwa ościenne rozszarpały organizm żywy i żywotny.

Analizując okres napoleoński duży nacisk należy położyć na walkę Polaków o odzyskanie niepodległości. Na przykładzie Legionów możemy pokazać demokratyczny kierunek przemian kontynuowanych w świadomości postępowej części narodu po utracie niepodległego bytu. Omawianie Księstwa Warszawskiego stwarza okazję do ukazania zdolności organizacyjnych Polaków, którzy wkrótce po rozbiorach potrafili zorganizować państwo i skutecznie walczyć o jego utrzymanie, a nawet rozszerzenie granic (wojna z Austrią — 1809). Historię powszechną tego okresu analizować należy pod kątem rozszerzenia się i pogłębiania się stosunków kapitalistycznych w Europie.

Walka sił rewolucyjnych i narodowyzwoleńczych przeciw reakcji w latach

1815—1848 ujęta jest w programie w sposób syntetyzujący. Ujęcie takie pozwala lepiej zobrazować szeroki zasięg oraz różnorodność celów i form tej walki. Powstanie nowych klas społecznych — burżuazji i proletariatu rodzi od samego początku konflikt między nimi. Próby rozwiązania konfliktu przez socjalizm utopijny zakończyły się niepowodzeniem. Zagadnienie to stanowi punkt wyjścia do omówienia socjalizmu naukowego Marksa i Engelsa, ułatwia uczniom zrozumienie założeń leżących u podstaw Manifestu komunistycznego.

Wielu miejsca należy poświęcić walkom narodowowyzwoleńczym Polaków. Przy omawianiu Powstania Listopadowego trzeba zwrócić uwagę na fakt, że uratowało ono rewolucję francuską 1830 r. przed interwencją caratu. Omówienie walki narodu polskiego o odzyskanie niepodległości daje sposobność do zwrócenia uwagi na jej powiązanie z walką o wyzwolenie chłopów. Wzmagającą się radykalizację w polskim ruchu narodowowyzwoleńczym pokazujemy przy omawianiu ideologii postępowych ugrupowań Wielkiej Emigracji, spisku Ściegiennego, Powstania Krakowskiego w 1846 r. i Powstania Styczniowego.

Materiał programu klasy III daje wiele okazji do akcentowania solidarności rewolucjonistów innych krajów — a zwłaszcza Rosji — z walką Polaków o niepodległość, ukazuje również udział Polaków w wystąpieniach rewolucyjnych innych narodów (Austria, Węgry, Włochy).

W poznawaniu dalszego rozwoju ruchu robotniczego ważną rolę odgrywają wiadomości o I Międzynarodówce oraz o pierwszej zbrojnej próbie przejęcia władzy przez proletariatus w Komunie Paryskiej. Omawianie tych zagadnień umożliwia nauczycielowi zwrócenie uwagi na nierównomierność w procesie likwidacji feudalizmu, na zafosowanie w rozwoju sił wytwórczych i stosunków społecznych w Europie Środkowej i Wschodniej, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji w Polsce.

Jednym z ważnych zadań historii w klasie III jest doprowadzenie uczniów do zrozumienia przejścia kapitalizmu wolnokonkurencyjnego w fazę imperializmu oraz głównych skutków tych przemian. Zwrócić należy uwagę na narastanie sprzeczności między klasą robotniczą a burżuazją, między metropoliami a ich koloniami oraz między poszczególnymi państwami imperialistycznymi. Zagadnienia te uwzględnione są w dziale „Rozwój kapitalizmu wolnokonkurencyjnego i początki imperializmu”. Zmiany w rozwoju ruchu robotniczego na tym etapie omówione są w dziale poświęconym II Międzynarodówce.

Temat „Systemy ustrojowe w Europie” ma duże znaczenie dla zrozumienia istoty i mechanizmu działania demokracji burżuazyjnej i pozwala przeciwstawić jej późniejszą demokrację socjalistyczną.

Problem koncentracji produkcji i kapitału oraz rozwoju ruchu robotniczego na ziemiach polskich przedstawiony jest w dziale „Ruch robotniczy i początki nowoczesnych partii politycznych” oraz w dziale „Rewolucja 1905—1907 r. Ziemia polskie w przededniu I wojny światowej”.

Temat „Ekspansja kolonialna i rywalizacja mocarstw o strefy wpływów” daje możliwość ukazania uczniom dalszej konsekwencji rozwoju monopolii, jaką stanowi podział terytorialny świata oraz tendencje młodych państw kapitalistycznych (Niemcy, Włochy, Japonia) do nowego podziału świata, co z kolei spowodowało cały szereg wojen imperialistycznych łącznie z I wojną światową.

W omawianiu zagadnień związanych z rozwojem nauki, techniki i kultury trzeba wykorzystywać wiadomości uczniów zdobyte przez nich na lekcjach przedmiotów matematyczno-przyrodniczych oraz języka polskiego.

Bardzo istotne znaczenie ma podkreślenie roli kultury polskiej w procesie odradzania narodowego i w walce z rusyfikacją i germanizacją. Mimo celowej polityki państw zaborczych mającej na celu hamowanie rozwoju kultury polskiej, uczeni polscy wnieśli duży wkład na rozwój kultury ogólnoludzkiej. Jest to dowodem żywotności naszego narodu, nawet wówczas, gdy był pozbawiony niepodległego bytu.

Orientacyjny przydział godzin na realizację poszczególnych działów materiału nauczania w klasie II

A — dla szkół nie organizujących praktyki śródrocznej.

B — dla szkół organizujących praktykę śródroczną.

	A	B
	godzin	
I. Oświecenie w Europie i w Polsce. Upadek niepodległości Polski	10	10
II. Okres napoleoński (1799—1815)	4	4
III. Walka sił narodowyzwoleńczych i rewolucyjnych przeciw zwycięskiej reakcji 1815—1848.	3	3
IV. Ziemie polskie w latach 1815—1846	10	10
V. Socjalizm utopijny i powstanie socjalizmu naukowego	2	2
VI. „Wiosna Ludów” w Europie i na ziemiach polskich	4	4
VII. Zjednoczenie Włoch	1	1
VIII. Powstanie Styczniowe	4	4
IX. Pierwsza Międzynarodówka	1	1
X. Stany Zjednoczone AP w II połowie XIX w.	1	1
XI. Zjednoczenie Niemiec przez Prusy	2	1
XII. Komuna Paryska.	1	1
XIII. Rozwój kapitalizmu wolnokonkurencyjnego i początki imperializmu	5	5
XIV. Ziemie polskie w II połowie XIX i na początku XX w.	5	4
XV. Ruch robotniczy i początki nowoczesnych partii politycznych	4	3
XVI. Rewolucja 1905—1907. Ziemie polskie w przededniu I wojny światowej	4	4
Godziny na powtórzenie i utrwalenie materiału	7	2
	Razem 68	60

KLASA III

W klasie III występuje jeszcze ściślejsze powiązanie historii Polski z historią powszechną, stanowiącą konieczne tło dla zrozumienia skomplikowanego charakteru procesów dziejowych rozgrywających się we współczesnym świecie oraz roli naszego

państwa w układzie sił międzynarodowych. Materiał nauczania obejmuje okres od wybuchu I wojny światowej w 1914 r. do początku lat 70. obecnego stulecia.

Rozpatrując genezę wybuchu I wojny światowej, należy zaakcentować podstawowe sprzeczności między mocarstwami imperialistycznymi i zaborczy charakter wojny. Przy omawianiu okresu zakończenia wojny i traktatu wersalskiego oraz sytuacji w świecie powojennym trzeba zwrócić uwagę na wzrost fali rewolucyjnej, a w jej konsekwencji na demokratyzację społeczeństwa i zwiększenie znaczenia partii komunistycznych z jednej strony, a z drugiej na próby faszystyzacji Europy.

Ważną i istotną rolę w całym kursie historii nowożytniej i najnowszej odgrywa dział — „Wielka Socjalistyczna Rewolucja Październikowa. Zakończenie I wojny światowej”. Zwycięstwo rewolucji w Rosji łącznie z bezpośrednimi i dalszymi międzynarodowymi jej skutkami stanowiło zwrotny moment w rozwoju ludzkości, w decydującej mierze zaważyło na naszych losach.

Sprawa polska w okresie I wojny światowej zasługuje na dodatkową analizę. Należy wykazać i zaakcentować, że podstawowym warunkiem odzyskania niepodległości była konsekwentna, bogata w długoletnie tradycje walka narodowyzwoleńcza Polaków, która w sprzyjających warunkach (rewolucja w Rosji, klęska wojenna mocarstw centralnych) doprowadziła do odrodzenia się Polski.

Omawianie powstania II Rzeczypospolitej pozwoli na pokazanie szeregu trudnych problemów towarzyszących odbudowie państwa i scalaniu terytoriów pozaborczych. Niezbędne jest ukazanie, że walka o granice na zachodzie przebiegała w niesprzyjających warunkach dla Polski oraz podkreślić bohaterską i patriotyczną postawę Ślązaków i Wielkopolan. Jednocześnie uczniowie powinni zrozumieć, że tendencja do przesunięcia granicy daleko na wschód była niesłuszna, że włączenie do II Rzeczypospolitej ziem zamieszkałych w większości przez ludność niepolską stało się źródłem słabości państwa, zarówno w sytuacji wewnętrznej jak i międzynarodowej.

Podkreślając doniosłość faktu odzyskania niepodległości w listopadzie 1918 r. należy równocześnie wykazać, że nowa, burżuazyjna Rzeczpospolita nie spełnia pokładanych nadziei. Twórczy wysiłek narodu był hamowany, a nawet marnotrawiony na skutek egoistycznej polityki rządów burżuazyjnych. Na tym tle uczniowie lepiej zrozumieją słuszność walki ekonomicznej i politycznej postępowych sił narodu, z reakcją polską, z jej zgubną dla kraju polityką wewnętrzną i zagraniczną. Jednocześnie należy ukazać wielki dorobek narodu polskiego w dziedzinie oświaty, kultury i odbudowy życia gospodarczego, co w decydującym stopniu przyczyniło się do integracji ziem polskich i państwowości polskiej. Szczególnie mocno należy zaakcentować rangę nauki polskiej, która w zakresie matematyki, fizyki, socjologii i filozofii należała do czołówki światowej.

Okres od napadu hitlerowskich Niemiec na Polskę we wrześniu 1939 roku do czasów współczesnych jest wyjątkowo bogaty w wydarzenia, które ukształtowały obecny układ sił na świecie. Dokładna analiza wzajemnie warunkujących się zjawisk i faktów umożliwi zrozumienie ogólnych tendencji rozwojowych współczesnego świata.

Walka obronna Polski we wrześniu 1939 roku, która stała się początkiem drugiej wojny światowej, zawiera w sobie szereg momentów natury poznawczej i wychowawczej. Cele wojenne faszystowskich Niemiec, ich potęga gospodarcza i militarna oraz wyjątkowo dogodna sytuacja strategiczna i polityczna w zestawieniu ze słabością

i osamotnieniem Polski ukażą śmiertelne niebezpieczeństwo, w jakim znalazł się nasz kraj. Ujawniają się skutki klasowej polityki obozu sanacyjnego, skłóconego z potencjalnym sojusznikiem — Związkiem Radzieckim, a opierającego bezpieczeństwo Polski na przymierzach z Anglią i Francją, które w decydującym momencie zawiodły. Przy omawianiu działań wojennych należy z jednej strony pokazać przewagę militarną i barbarzyństwo niemieckie, z drugiej zaś bezprzykładne bohaterstwo narodu polskiego, walczącego w niezwykle trudnych warunkach. Westerplatte, Poczta Gdańska, Mokra, Wizna, Bzura, obrona Warszawy, Modlina i Helu, wreszcie Kock i partyzantka powrześniowa — to symbole bohaterskiej walki żołnierza polskiego w wojnie 1939 roku.

Analizując przyczyny klęski wrześniowej, należy jednocześnie zaakcentować rolę, jaką odegrał nasz zbrojny opór, oraz wpływ Września na dalszy rozwój wypadków wojennych. Trzeba przy tym mocno podkreślić, że Polska pokonana na polu bitwy, ani na moment nie przerwała walki z najeźdźcą i prowadziła ją przez cały okres II wojny światowej.

Jedną z form tej walki był powszechny — jak w żadnym innym kraju Europy — ruch oporu. Dzięki masowości i udziałowi wszystkich warstw społecznych walka polskiego podziemia odznaczała się różnorodnością i intensywnością akcji bojowych. Oprócz rodzajów walki, typowych także dla ruchu oporu w innych krajach, wypracowaliśmy i szeroko stosowaliśmy własne formy działalności jak: propagandę dywersyjną, wywiad wojskowy na niespotykaną nigdzie skalę, walki w miastach i wreszcie zjawisko — bez precedensu w świecie — masowe tajne szkolnictwo wszystkich szczebli. O rozmiarach naszego oporu świadczyć może fakt, że latem 1945 roku na ziemiach polskich walczyło łącznie około 150 tysięcy uzbrojonych partyzantów AL, AK i BCH, a siły niemieckie zaangażowane na naszych terenach równe były wielkością armii polskiej z września 1939 r.

Na uwagę zasługuje również fakt, że w Polsce, w przeciwieństwie do innych krajów, nie wystąpiło zjawisko kolaboracji. Żadna z partii politycznych nie poszła na współpracę z okupantem. Przez cały okres II wojny światowej żołnierz polski bił się na wszystkich frontach. Należy zaakcentować, że głęboki patriotyzm i wola walki sprawiły, że wszędzie tam, gdzie było to możliwe, powstawały zbrojne polskie oddziały do walki z faszyzmem; we Francji, Anglii, na bliskim Wschodzie i w Związku Radzieckim. Mimo wyjątkowo niesprzyjających warunków nasze armie na Wschodzie i na Zachodzie liczyły pod koniec wojny ponad pół miliona ludzi, co stawiało nas na czwartym miejscu wśród państw koalicji antyhitlerowskiej. Naród nasz wniósł więc poważny wkład do decydującej rozprawy z faszyzmem.

Omawiając walkę narodu polskiego z hitlerowskimi Niemcami, należy wyjaśnić różnice polityczne między głównymi ośrodkami ruchu oporu i uzasadnić błędność i nierealność koncepcji, reprezentowanej przez rząd emigracyjny i jego delegaturę w kraju.

Szczególną uwagę należy zwrócić na powstanie Ludowego Wojska Polskiego, jego czyny bojowe i polsko-radzieckie braterstwo broni. Uczniowie powinni zrozumieć słuszność linii politycznej wytyczonej przez Polską Partię Robotniczą, która z ówczesnych wydarzeń wyciągnęła słuszne i trwałe wnioski. Widząc śmiertelne dla Polski niebezpieczeństwo w słabości i samotności, uczyniła wszystko, by kraj nasz nie znalazł się

w sytuacji z września 1939 r. Dlatego też należy położyć duży nacisk na omówienie problemów związanych ze stosunkami polsko-radzieckimi i wyeksponować te elementy, które łączą oba bratnie kraje. Umożliwi to wyrobienie przekonania, że jedynie zbudowanie socjalizmu w naszym kraju, pomoc ZSRR oraz poparcie, jakie znaleźliśmy we wspólnocie państw socjalistycznych, mogły stworzyć nam warunki pełnego rozwoju gospodarczego, społecznego i kulturalnego oraz zagwarantować bezpieczeństwo nowych, sprawiedliwych granic.

Duże znaczenie poznawcze i wychowawcze ma dział materiału nauczania dotyczący najnowszych wydarzeń dziejowych w świecie i w Polsce w okresie od zakończenia drugiej wojny światowej do chwili obecnej. Uczniowie powinni się zorientować w aktualnym układzie stosunków wewnętrznych i międzynarodowych, należycie rozumieć współczesną problematykę polityczną i w prawidłowy sposób reagować na różnorodne zjawiska.

W trakcie realizacji programu istnieje możliwość pokazania uczniom, że socjalizm budowany początkowo w jednym tylko kraju przekształcił się obecnie w system światowy. Na podstawie analizy materiału historycznego dotyczącego krajów socjalistycznych uczniowie powinni dojść do wniosku, że ustanowienie dyktatury proletariatu jest prawidłowością rozwoju wszystkich krajów, które obaliły panowanie burżuazji.

Opracowanie materiału historycznego dotyczącego świata kapitalistycznego po drugiej wojnie światowej powinno doprowadzić uczniów do wniosku, że jedną z istotnych cech tego systemu jest różnorodność przeciwieństw, że obok krajów wysoko rozwiniętych są kraje zacofane, w których stosunki kapitalistyczne przeplatają się z przeżytkami form przedkapitalistycznych. Uczniowie powinni dojść do przekonania, że w warunkach wzmożonego wysiłku zbrojeń i tworzenia militarnych paktów pierwszoplanowym zadaniem jest walka o pokój.

W toku realizacji całości programu w klasie III należy akcentować następujące sprawy: stopniowe rozszerzenie się bazy społecznej rewolucji socjalistycznej, związek między powstaniem światowego systemu socjalistycznego i rozpadem kolonializmu; możliwości współpracy między krajami socjalistycznymi i kapitalistycznymi z wyjątkiem współpracy na polu ideologicznym.

W organizacji działalności poznawczej uczniów w klasie III trzeba uwzględnić właściwość historii najnowszej. Występuje tu wyraźnie ogólna tendencja do coraz to większego zacieśniania wzajemnych zależności nie tylko między poszczególnymi państwami, lecz także między całymi kontynentami. Istotną cechą historii najnowszej jest także obfitość i różnorodność materiału, a to z kolei wymaga nie tylko znajomości, lecz także umiejętności posługiwania się przy analizie ważnych wydarzeń aktualnych zdobytą w całym kursie nauki szkolnej wiedzą historyczną.

Orientacyjny przydział godzin na realizację poszczególnych działów materiału nauczania w klasie III

I. Pierwsza wojna światowa (1914—1918)	— 2 godz.
II. Wielka Socjalistyczna Rewolucja Październikowa. Zakończenie I wojny światowej	— 3 godz.
III. Sprawa polska w czasie I wojny światowej	— 2 godz.

IV. Nowy układ stosunków politycznych po I wojnie światowej	— 1 godz.
V. Odbudowa państwa polskiego — II Rzeczpospolita	— 4 godz.
VI. Rzeczpospolita w latach 1921—1926	— 2 godz.
VII. Budowa podstaw socjalizmu w ZSRR	— 1 godz.
VIII. Niemcy w pierwszych latach po wojnie	— 1 godz.
IX. Świat kapitalistyczny w latach kryzysu 1929—1933	— 2 godz.
X. Kryzys demokracji parlamentarnej w Polsce	— 1 godz.
XI. Polska w latach kryzysu i depresji 1929—1935	— 1 godz.
XII. Świat w przededniu wojny 1933—1939	— 2 godz.
XIII. Polska przed drugą wojną światową	— 3 godz.
XIV. Agresja Niemiec na Polskę — początek drugiej wojny światowej	— 2 godz.
XV. Sytuacja międzynarodowa i działania wojenne w pierwszym okresie wojny: wrzesień 1939 — czerwiec 1941	— 1 godz.
XVI. Sytuacja międzynarodowa i działania wojenne w drugiej fazie wojny: czerwiec 1941 — sierpień 1945	— 6 godz.
XVII. Walka narodu polskiego o niepodległość. Polska w latach 1939—1944	— 7 godz.
XXVIII. Początki władzy ludowej w Polsce i walka o jej utrwalenie 1944—1947	— 4 godz.
XIX. Powstanie światowego systemu krajów socjalistycznych	— 2 godz.
XX. Przemiany społeczno-gospodarcze i polityczne w Polsce w latach 1947—1949	— 2 godz.
XXI. Świat kapitalistyczny po drugiej wojnie światowej	— 3 godz.
XXII. Kraje Trzeciego Świata	— 2 godz.
XXIII. Wzrost znaczenia ZSRR na arenie międzynarodowej	— 1 godz.
XXIV. Osiągnięcia i trudności socjalistycznej przebudowy Polski lat 1950—1955	— 2 godz.
XXV. Polska na drodze budownictwa socjalistycznego	— 1 godz.
Godziny na powtórzenie i utrwalenie materiału	— 2 godz.
Razem	60 godz.

Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych — Warszawa 1971

Wydanie pierwsze. Nakład 8000 + 180 egz. Arkuszy druk. 3; wyd. 2,98.
Oddano do składania w maju 1971. Podpisano do druku w sierpniu 1971.
Druk ukończ. w sierpniu 1971. Papier druk. sat. kl. V, 70 g, 61 × 86 cm.
Zam. nr 888.

Zakł. Graf. „Tamka”. Zakł. nr 1, W-wa. Zam. 1053/71. U-102.

Cena zł 2,—

